

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/91104>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

HOOFDSTUK XII

BUITENLANDSE ZAKEN: EEN EENZAAM 'ATLANTICUS' TUSSEN 'EUROPEANEN'

J.W.L. Brouwer

Inleiding

Een belangrijk thema uit de jaren vóór 1951 zou ook de discussie in de periode van het kabinet-Drees II domineren, namelijk de invloed van het parlement op de buitenlandse politiek. In de jaren 1948-1951 was op dit gebied in de politieke praktijk veel veranderd. In 1951-1952 zouden de verworvenheden van het parlement terzake worden gecontinueerd. Een belangrijk voorbeeld waaruit andermaal bleek dat minister van Buitenlandse Zaken D.U. Stikker het contact met de Kamer wilde intensiveren, was de totstandkoming van het vredesverdrag met Japan dat in september 1951 werd ondertekend. Maar het was ook de bedoeling deze veranderingen tevens in de Grondwet tot uitdrukking te brengen. In navolging van de aanbevelingen van de commissie-Van Eysinga die in de loop van 1951 werden gepubliceerd, zouden dienaangaande voorstellen worden ingediend. De Grondwetsherziening zou in 1953 plaatsvinden. De eerste lezing ervan vond plaats onder het kabinet-Drees II. Ruime aandacht zal in dit hoofdstuk ook besteed worden aan het debat over de Europese integratie die vooral door het verdrag over de oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal een nieuwe dimensie kreeg. Alvorens hierop in te gaan, zal een korte schets gegeven worden van de politieke doelstellingen van het nieuwe kabinet, alsmede van de positie van Stikker in het parlement in de jaren 1951-1952.

Regeerprogram en regeringsverklaring

Het ontwerp-program van formateur M.P.L. Steenberghe van 22 februari 1951 meldde dat 'met volle overtuiging en alle kracht' zou worden samengewerkt in de Atlantische gemeenschap 'waarbij het samengaan van ons land met België en Luxemburg op de voorgrond staat'. Bij die samenwerking diende 'het belang van continentale solidariteit' niet uit het oog verloren te worden. De samenwerking in de NAVO stond dus voorop, vervolgens de realisering van de Benelux. Tenslotte verklaarde het kabinet zich bereid onderhandelingen te openen over een nieuwe Antwerpen-Rijn-verbinding.¹ Voor dit laatste thema zij verwezen naar het hoofdstuk Verkeer en Waterstaat.

De passages uit het ontwerp-program zouden ongewijzigd terugkeren in de uiteindelijke versie van het regeerprogram. In de regeringsverklaring van 17 maart 1951 besteedde minister-president W. Drees niet veel aandacht aan het buitenlands beleid. Dat was begrijpelijk: van nieuw beleid was immers geen sprake. Omdat de rede voornamelijk ging over de maatregelen op het gebied van de defensie, kwam ook de NAVO aan de orde. De collectieve veiligheid in het kader van het bondgenootschap schiep 'kans op een behoud van vrede en veiligheid', aldus de premier. Drees wees daarnaast op de noodzaak van 'het betrachten van Europese en continentale solidariteit', waarbij het samengaan van Nederland met België en Luxemburg op de voorgrond zou blijven staan. Dit was dus vrijwel letterlijk de tekst uit het regeerprogram. Tenslotte wees Drees op de noodzaak van een spoedige liberalisatie van het handels- en betalingsverkeer in Europa.²

Tijdens de debatten kwam het buitenlands beleid nauwelijks aan de orde. De meeste aandacht ging uit naar de gang van zaken rond de val van het kabinet en rond de formatie, alsmede naar het financieel beleid van het nieuwe kabinet.

Buitenlandse Zaken onderbezet?

Evenals in de periode 1948-1951³ bleef er ook in de jaren 1951-1952 kritiek op de bezetting van de top van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Vrijwel unaniem waren de fracties van mening dat de taak te zwaar was geworden voor één minister van Buitenlandse Zaken. 'Dat was mogelijk in de tijd, dat het Departement (...) een ivoren toren was. Nu echter is het een duiventil', aldus P.J.S. Serrarens (KVP). De ontwikkelingen op internationaal gebied dwongen de minister veelvuldig in het buitenland te vertoeven waardoor hij in de eerste plaats onvoldoende leiding kon geven aan zijn departement. 'De minister is meer lid van het ministerscomité van de OEES, van de Atlantische Raad en van het comité van ministers van de Raad van Europa (...) dan het hoofd van de diplomatie van zijn eigen land', zo vond Serrarens.⁴ Hierdoor kwam ook het contact tussen Kamer en minister onder druk te staan. Zo was er veel kritiek op het feit dat Stikker de debatten over het EGKS-verdrag niet had kunnen bijwonen wegens verblijf buitenslands. Evenals de voorgaande jaren stelden de verschillende woordvoerders voor dat naast Stikker ofwel een tweede bewindsman zou worden aangesteld ofwel een staatssecretaris.⁵ Serrarens wees met name op het verzoek vanuit de Raad van Europa dat alle landen een minister of staatssecretaris voor Europese Zaken zouden benoemen.⁶ Maar ook nu wees Stikker deze suggesties resoluut van de hand: volgens hem was het in de praktijk mogelijk om dagelijks contact met het departement te houden en ook was er voldoende overleg met de volksvertegenwoordiging door het regelmatige contact met de vaste kamercommissie voor Buitenlandse Zaken. De minister herhaalde ook nog

eens zijn stelling dat het beleid voor de buitenlandse politiek niet 'in stukken' kon worden geknipt. Allereerst omdat dat beleid 'universeel' was en slechts gevoerd kon worden als 'alle draden in één hand' samenkwamen. Ten tweede bleek 'dat men èn in eigen land èn in het buitenland tegenover zich wil zien diegene, bij wie de uiteindelijke verantwoordelijkheid berust'. Stikker zag dus alleen mogelijkheden voor verbetering in een versterking van het ambtelijk apparaat.⁷

Minister Stikker vertrekt naar Parijs, 28 augustus 1951

De verschillende fracties accepteerden wederom de argumenten van de minister in de hoop dat het probleem van de taakstelling van de minister van Buitenlandse Zaken over niet al te lange tijd, namelijk bij de komende kabinetsformatie, grondig gezien kon worden.⁸ Belangrijker is dat het algemeen oordeel van het parlement over 's ministers optreden, evenals in de periode 1948-1951, ondanks de kritiek op Stickers veelvuldige afwezigheid, zeer positief was. Bij de begroting voor 1952 werd de minister geprezen om zijn 'onvermoeibare arbeid in binnen- en buitenland', waardoor Nederland 'in het koor der naties een plaats van zekere betekenis' had hernomen. Vooral de gewichtige rol die Nederland volgens kamerleden gespeeld had bij de totstandkoming van de EGKS was daarvan een belangrijk voorbeeld.⁹ Het positieve oordeel bleek nog eens na het aftreden van Stikker. Bij de behandeling van de begroting voor 1953 werd hij van vele zijden 'een man van formaat en van grote werkkraft' genoemd 'die in menig opzicht gedurende zijn ambtsperiode ons land uitstekende diensten heeft bewezen, welke men kan erkennen, ook indien men het niet altijd ten volle met hem eens was'. Zeer vele leden wezen er bovendien op dat Stikker 'steeds op de meest openhartige wijze de Kamercommissie voor buitenlandse zaken heeft ingelicht en met haar overleg heeft gepleegd'.¹⁰ Als gevolg van de Nieuw-Guineakwestie wa-

Hoofdstuk XII

ren zijn verhoudingen met zijn eigen partij buitengewoon slecht. Daarom was het opvallend dat de loftuitingen met name van de VVD kwamen. Zo prees H.A. Korthals in december 1952 'de grote werkkraft van minister Stikker en zijn nimmer verflauwende activiteit': 'Het was bekend dat de bewindsman vooral in het laatste gedeelte van zijn ambtsperiode vaak met zijn gezondheid had te kampen. Des te meer hebben wij zijn opbouwende arbeid gerespecteerd. Gezegd moet ook worden, dat hij voor ons land vele goede resultaten heeft bereikt in het buitenlands beleid.'¹¹

De Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal

Het Schumanplan

Op 9 mei 1950 legde de Franse minister van Buitenlandse Zaken, R. Schuman, een sensationele verklaring af: de Franse regering stelde voor de Duitse en Franse kolen- en staalproductie onder het gezag van één gemeenschappelijke Hoge Autoriteit te brengen in een organisatie waartoe ook de andere Europese landen konden toetreden. Het Franse initiatief had tot voornaamste doel de eeuwenoude Frans-Duitse tegenstelling tot een oplossing te brengen onder de noemer van Europese integratie. Een tweede doel was economisch van aard, namelijk de totstandkoming van een gemeenschappelijke markt voor kolen en staal. In een nadere toelichting op het plan benadrukte Schuman dat het supranationale karakter van de nieuwe organisatie essentieel was. De Hoge Autoriteit zou geheel los moeten staan van de nationale regeringen en moest grote bevoegdheden krijgen ten aanzien van prijsstelling, investeringen en arbeidsvoorwaarden in de kolen- en staalsector. De Hoge Autoriteit zou onderworpen zijn aan een vorm van Europese parlementaire controle.¹²

Londen wees het plan van de hand omdat de Britse regering niets voelde voor het principe van overdracht van soevereiniteit. Daarentegen reageerden Bonn, Rome, Luxemburg, Brussel en Den Haag positief. De zes landen begonnen in juni 1950 aan de onderhandelingen over het Schuman-plan. Dit leidde uiteindelijk op 18 april 1951 tot de ondertekening te Parijs van het verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS).

Aan de rol die Nederland heeft gespeeld bij de totstandkoming van het EGKS-verdrag zijn enkele gedetailleerde studies gewijd.¹³ Uit deze studies blijkt onder meer dat de Nederlandse regering de supranationale bevoegdheden van de Hoge Autoriteit zoveel mogelijk wilde beperken ten gunste van de intergouvernementele Raad van Ministers van de EGKS. Deze doelstelling werd in het verdrag bereikt. Dat verdrag werd door de Staten-Generaal in oktober 1951 in de Tweede Kamer en in februari 1952 in de Eerste Kamer goedgekeurd. De vraag die in deze paragraaf centraal staat, is niet zozeer welk beleid het kabinet terzake voerde, als wel waarom de volksverte-

genwoordiging dat heeft goedgekeurd. Het kabinetsbeleid stond namelijk haaks op het streven van het parlement naar een supranationale organisatie van Europa. Het aanzienlijke verschil tussen de oorspronkelijke wensen van de Kamer en de uitkomst is des te opmerkelijker daar het kabinet gedurende de onderhandelingen regelmatig contact heeft onderhouden met de Kamer en in het bijzonder met de speciaal voor dat doel gecombineerde vergadering van de commissies voor Buitenlandse Zaken en voor de Handelspolitiek. Een analyse van de parlementaire behandeling van de totstandkoming van het EGKS-verdrag past daarom uitstekend in de bredere vraagstelling van dit hoofdstuk: heeft de Kamer een nauwere samenwerking tussen regering en parlement tot stand kunnen brengen op het gebied van het buitenlands beleid?

Bij de parlementaire behandeling van het verdrag was J.R.M. van den Brink als minister van Economische Zaken de eerstverantwoordelijke bewindsman; Stikker tekende steeds als tweede. Het ging dan ook uiteindelijk om een economisch onderwerp en het kabinet had, zoals hieronder zal blijken, ook economische doelstellingen op het oog. Bij de parlementaire behandeling domineerden evenwel de politieke beschouwingen, met name die over de toekomst van de Europese integratie.

foto USA/SRE/Paris

Ondertekening Schumanverdrag, 18 april 1951.

Van links naar rechts: Paul van Zeeland, Joseph Bech, Joseph Meurice, graaf Carlo Sforza, Robert Schuman, Konrad Adenauer, Dirk Stikker en Jan van den Brink

Hoofdstuk XII

Onderhandelingen in Parijs

Positieve reactie kabinet

De Nederlandse regering reageerde in eerste instantie positief op de verklaring van Schuman. Daarvoor was alle reden. Het plan kwam in de eerste plaats tegemoet aan de oude Nederlandse wens om Duitsland weer op te nemen in de economische en politieke samenwerking in West-Europa. Ook het doel van de gemeenschappelijke markt strookte met de Nederlandse wensen van liberalisering van de handel en het betalingsverkeer. Hierover bestond begin 1950 in Den Haag grote bezorgdheid. De grote tegenstellingen tussen de lidstaten van de Organisatie voor Europese Economische Samenwerking (OEES) stonden een vermindering van de handelsbelemmeringen in de weg. Om het liberalisatie-tempo op te voeren, zon de Nederlandse regering op een plan voor bedrijfstakgewijze aanpak van de handelsbelemmeringen. Dit plan, dat in juni 1950 onder de naam plan-Stikker in de OEES werd gepresenteerd, voorzag in het ontstaan van een volledig geïntegreerde markt in Europa. Het plan liep stuk op de grote meningsverschillen binnen de OEES (met name voor Groot-Brittannië was de voorgestelde integratie onaanvaardbaar) en het zou een stille dood sterven in de studiegcommissies van de OEES. Bovendien waren sinds mei alle ogen in Europa gericht op het Schumanplan dat overeen leek te komen met de in het Stikkerplan bepleite bedrijfstakgewijze aanpak.¹⁴ Op 11 mei sprak Van den Brink in een voorlopige reactie in de Tweede Kamer van een 'welkome verrassing'. Hij meende dat het plan van grote betekenis kon zijn voor de verdere ontwikkeling op het terrein van de Europese economische samenwerking.¹⁵ Kort daarna volgde ook van Stikker een positieve reactie.

Politieke en economische doelstellingen

De positieve ontvangst van het plan betekende niet dat er in het kabinet geen bedenkingen bestonden. Vanaf het begin stond het kabinet-Drees-Van Schaik zeer sceptisch tegenover supranationale integratie. Tijdens een van de eerste kabinetsbijeenkomsten vroeg J.R. van Schaik, minister zonder portefeuille, zich af 'of wij ons serieus moeten bezighouden met dit utopistische denkbeeld'. Stikker zei er 'gereserveerd' tegenover te staan en ook Drees zag er 'niet veel praktisch nut' in. Zij voelden het meest voor economische samenwerking in Europa, die zij het liefst tot stand zagen komen in de intergouvernementele OEES.¹⁶ Over het Schumanplan liepen de meningen in het kabinet enigszins uiteen. Een meerderheid van de ministers koesterde ernstige politieke bezwaren tegen de fundamentele, institutionele aspecten van het plan. Vooral Drees en minister van Financiën P. Lieftinck vonden de beoogde mate van soevereiniteitsoverdracht gevaarlijk. Zij vreesden dat besluiten van de Hoge Autoriteit het nationale economische beleid zouden door-

kruisen. Daarom moest volgens hen de mogelijke inmenging van bovenaf zoveel mogelijk worden ingeperkt. Dat diende te geschieden door de instelling van een intergouvernementele Raad van Ministers die controlerende bevoegdheden zou krijgen, zoals die ook in de Raad van Europa bestond. Ook Stikker had bedenkingen. Volgens hem was de voorgestelde groep deelnemende landen te klein. Door het afhaken van Londen zou een continentaal Europa ontstaan terwijl hij juist samenwerking in groter verband voorstond: economisch in de OEEB en politiek in Atlantisch verband. Toch steunde hij het plan om politieke redenen. De ondergang van het plan-Stikker maakte duidelijk dat integratie in groter (OEEB-) verband een illusie was. Ook verwachtte Stikker van het plan de oplossing van het Duitse vraagstuk door de economische en politieke integratie van de Bondsrepubliek in een groter geheel. Volgens de minister van Buitenlandse Zaken zou de instelling van een Raad van Ministers Nederland kunnen behoeden voor ongewenste 'continentale' ontwikkelingen. Van den Brink en S.L. Mansholt, minister van Landbouw, steunden het plan enthousiast. Zij waren ervan overtuigd dat supranationale samenwerking de enige manier was om een duurzame economische integratie tot stand te brengen. Intergouvernementele samenwerking werkte volgens hen alleen zolang economische moeilijkheden uitbleven. Alleen door de overdracht van nationale bevoegdheden zou een nieuwe organisatie in staat zijn in de toekomst dergelijke moeilijkheden het hoofd te bieden. Van den Brink voorzag bovendien dat op den duur ook andere sectoren onder supranationaal gezag geplaatst konden worden. De supranationale samenwerking zou in zijn visie echter ook voorlopig beperkt moeten blijven. Enige invloed van nationale regeringen op het beleid van de Hoge Autoriteit(en) was derhalve uit oogpunt van coördinatie noodzakelijk. Daarom kon ook Van den Brink zich verenigen met de instelling van een Raad van Ministers. In lijn met het streven naar een sterke rol voor deze Raad was tenslotte ook het kabinetsstandpunt dat de rol van de beoogde 'parlementaire' Gemeenschappelijke Vergadering zo beperkt mogelijk diende te zijn.¹⁷

Op economisch gebied stelde het kabinet eveneens een duidelijk verlanglijstje op. De beoogde gemeenschap diende zoveel mogelijk gebaseerd te zijn op de principes van vrije concurrentie en non-discriminatie. Zo moest zij streven naar zo laag mogelijke prijzen voor kolen en staal en mocht de Hoge Autoriteit geen bevoegdheden krijgen die negatief zouden uitwerken in de Nederlandse economie. Het kabinet wilde vooral voorkomen dat er inmenging zou plaatsvinden in het Nederlandse lage-lonenbeleid, dat als cruciaal werd beschouwd voor de wederopbouw, en dat er belemmeringen zouden worden opgeworpen tegen de voorgenomen investeringen in de Nederlandse staalindustrie. Tenslotte moesten de kosten voor Nederland van de reorganisatie en de modernisering binnen de beoogde gemeenschap zoveel mogelijk beperkt blijven.¹⁸

Hoofdstuk XII

Goede resultaten

De Franse regering had gehoopt de onderhandelingen over het Schuman-plan nog in de zomer te kunnen afronden. Dat was een illusie. In de eerste plaats bleken de implicaties van de beoogde gemeenschap voor de Franse, Duitse, Italiaanse, Belgische en Luxemburgse kolen- en staalsectoren groter dan verwacht. De onderhandelingen hierover verliepen moeizaam en veroorzaakten (vooral in België, met zijn verouderde en inefficiënte mijnbouw) veel binnenlandse weerstand. Enkele uitzonderingsclausules ter verzachting van de overgangperiode waren nodig om deze landen binnenboord te houden. Voor Nederland was dat minder relevant aangezien zijn belangen als producent naar verhouding klein waren. Bovendien was de Nederlandse productiviteit in deze sector relatief hoog en waren de prijzen laag. Daarentegen zorgde de Nederlandse opstelling inzake de institutionele kwesties wel voor complicaties. Deze stuitte op hevige weerstand van de Franse en Duitse onderhandelars die meenden dat de voorstellen van Den Haag het plan te zeer uitholden.

Pas na lang onderhandelen kwam er een compromis tot stand dat uiteindelijk voor alle partijen aanvaardbaar was. De Hoge Autoriteit zou beslissingen kunnen nemen in kwesties die uitsluitend de kolen- en staalsector betroffen, terwijl de Raad van Ministers het laatste woord kreeg in zaken die ook daarbuiten repercussies zouden kunnen hebben. Slechts in uitzonderingsgevallen, bijvoorbeeld in een ernstige crisisperiode, mocht de Raad ook op die andere terreinen ingrijpen. De Hoge Autoriteit zou worden samengesteld uit door de regeringen gezamenlijk aangewezen, onafhankelijke personen. De Fransman J. Monnet zou de eerste voorzitter worden. D.P. Spierenburg, leider van de Nederlandse onderhandelingsdelegatie, werd het eerste Nederlandse lid. De Gemeenschappelijke Vergadering bestond uit nationale parlementariërs die door hun parlementen werden afgevaardigd. Zij kreeg, behalve het recht om vragen te stellen en adviezen te geven, de bevoegdheid om door middel van een motie van afkeuring de leden van de Hoge Autoriteit naar huis te sturen. Mede door oppositie van Nederlandse zijde kreeg de Gemeenschappelijke Vergadering geen enkele wetgevende bevoegdheid. Tenslotte werd een Hof van Justitie in het leven geroepen dat moest toezien op de naleving van het verdrag.¹⁹

Al met al kwam dit resultaat goed overeen met de wensen van de Nederlandse regering. Ook ten aanzien van de marktinhoudelijke vraagstukken zouden de Nederlandse verlangens grotendeels gerealiseerd worden. Bij de prijsstelling zou zoveel mogelijk ruimte gelaten worden aan de vrije markt. Pas bij ernstige verstoringen mocht de Hoge Autoriteit ingrijpen. Gunstig voor Nederland (als importeur van kolen en staal) was dat de markt gebaseerd werd op het principe van non-discriminatie: de vroegere praktijk, waarbij producerende landen buitenlandse afnemers hogere prijzen berekenden dan binnenlandse, werd verboden. Wat de tarieven voor kolen en

staal die buiten de Gemeenschap zouden worden gehanteerd betreft, koos men voor het lage tarief van de Benelux plus een kleine opslag. Voor de arbeidsvoorwaarden behielden de individuele landen zelf de verantwoordelijkheid; de Hoge Autoriteit was slechts in extreme situaties bevoegd in te grijpen. Voorts werd bepaald dat de reeds geplande investeringen los zouden staan van het Schumanplan. Tenslotte waren de kosten verbonden aan deelname aan de EGKS voor Nederland beperkt. De Hoge Autoriteit kreeg eigen middelen uit een heffing (van één procent) op de kolen- en staalproductie. Voor Nederland zou dat neerkomen op f 20 miljoen. Dat geld was voornamelijk bedoeld voor een fonds voor prijssubsidies gedurende de overgangsperiode. Berekend was dat Nederland deze kosten dubbel en dwars zou terugverdienen in de vorm van een lagere invoerprijs van met name Belgisch staal.²⁰

Begrijpelijk was dat in Den Haag de uitkomst van de onderhandelingen over het Schumanplan vooral werd toegeschreven aan de vaardigheden van de Nederlandse delegatie en met name van delegatieleider Spierenburg. Achteraf moet geconstateerd worden dat de Nederlandse wensen ook door andere delegaties werden gedeeld. Frankrijk was de grote voorvechter van het principe van vrije concurrentie (en moest vooral aan België met zijn inefficiënte en verouderde productie-apparaat concessies doen). Op het punt van de politieke constructie van de gemeenschap nam Nederland wellicht een meer omstreden positie in, doch zijn streven het supranationale element in de gemeenschap af te zwakken, werd uiteindelijk, om verschillende redenen, door de andere landen gesteund.²¹ Hoe dat ook zij, het streven van de Nederlandse regering stond haaks op het uitgesproken federalistische standpunt van de Staten-Generaal.

Behandeling in de kamercommissies

Groeiend realisme?

In het vorige deel hebben we gezien dat de fracties van met name KVP en PvdA zich genooddaakt zagen hun aanvankelijk enthousiasme over de mogelijkheden van de Europese integratie in te tomen. Bij ARP, CHU en VVD was de scepsis over de realisering van een federaal Europa altijd al aanwezig geweest, maar vanaf eind 1950 klonk ook in katholieke en socialistische kring meer en meer de erkenning door dat een algemene federatie voorlopig onhaalbaar was.²² Alom realiseerde men zich dat het Straatsburgse model, de Raad van Europa, niet functioneerde. Deze organisatie dreigde verstikt te worden omdat er, volgens bijvoorbeeld J.A.H.J.S. Bruins Slot (ARP), geen reële Autoriteit bestond en de Raadgevende Vergadering weinig meer bevoegdheden bezat 'dan een jeugdparlement'.²³ Slechts op deelgebieden achtte men eenwording mogelijk; deze deelgebieden zouden zich in de eer-

Hoofdstuk XII

ste plaats op economisch terrein bevinden. Velen hoopten dat op die manier het tempo van Europese eenwording zou kunnen worden versneld.

De gecombineerde vergadering

Bij de voorbereiding van het EGKS-verdrag verlangde het parlement een belangrijke rol te spelen. Eind juni 1950 drong KVP-fractievoorzitter C.P.M. Romme er bij Drees op aan de Kamer meer inlichtingen te verstrekken dan uit de pers kon worden verkregen. Kennelijk was er in een eerder stadium zelfs op aangedrongen dat een kamerlid zou worden opgenomen in de onderhandelingsdelegatie. Dit vond het kabinet te ver gaan. De ministerraad besloot wel akkoord te gaan met het verschaffen van de verlangde inlichtingen. Op voorstel van Van den Brink en minister van Sociale Zaken A.M. Joekees zou dit geschieden in een gecombineerde vergadering van de commissies voor de Handelspolitiek en Buitenlandse Zaken, waaraan ook de leden van het seniorenconvent die niet in deze commissies zitting hadden zouden deelnemen.²⁴

De gecombineerde vergadering kwam voor het eerst bijeen op 7 juli 1950 en zou daarna nog zeven maal bijeenkomen steeds onder leiding van L.G. Kortenhorst (KVP), de voorzitter van de Tweede Kamer. Van den Brink was steeds aanwezig, een enkele maal begeleid door Joekees. Stikker was alleen op de vergadering van 10 april 1951 present. Van den Brink bracht slechts van de eerste twee bijeenkomsten verslag uit in de ministerraad.²⁵ Waarom hij daarmee is opgehouden, is niet duidelijk. Was bij de ministers de aanvankelijke angst weggenomen dat er sprake zou zijn van onwelgevallige inmenging in het regeringsbeleid? Ook het feit dat al snel duidelijk werd dat de commissie zich achter het regeringsbeleid schaarde, zal de achterdocht hebben weggenomen.

Op de vergadering van 7 juli volgde Van den Brink vrijwel letterlijk de tekst van het Franse 'werkdokument' van de Schumanonderhandelingen. De gecombineerde vergadering vroeg hem het stuk ter lezing voor te leggen. De ministerraad ging hier echter niet mee akkoord omdat dat ook in Frankrijk niet was gebeurd.²⁶ De commissie kreeg dus geen beschikking over stukken uit de onderhandelingen, maar werd hierover wel *en detail* geïnformeerd door Van den Brink. Het is van belang erop te wijzen dat Van den Brink steeds het kabinet vertegenwoordigde in de commissie. In tegenstelling tot Stikker gold hij als een fervent 'Europeaan'. Zijn argumenten zouden daarom in de commissie meer overtuigingskracht hebben.

De gecombineerde vergadering geeft het groene licht

In de gecombineerde vergadering kregen allereerst de afspraken over economische en sociale aspecten veel aandacht, zoals productie, prijsvorming en

herstructurering van de bedrijfstak. De commissieleden steunden op deze punten het regeringsbeleid en gingen meestal niet verder dan het vragen om meer informatie die doorgaans gegeven werd. De institutionele vraagstukken kregen de meeste aandacht. Reeds tijdens de eerste bijeenkomst maakte Van den Brink duidelijk dat Nederland had voorgesteld de besluiten van de Hoge Autoriteit te laten beoordelen door een intergouvernementele Raad van Ministers. De minister verheelde daarbij niet dat dit voorstel aanvankelijk op tegenstand was gestuit van Franse zijde. Parijs had het idee evenwel aanvaard omdat het inzag dat de Hoge Autoriteit, gegeven het ontbreken van integratie op andere sociaal-economische terreinen, in een politiek vacuüm niet zou kunnen functioneren. De grote partijen steunden de regering volledig in haar streven de nationale regeringen een plaats te geven in de politieke constructie van het Schumanplan. Het is opmerkelijk dat alleen J. Schouten wees op de gevolgen hiervan: streefde de regering ernaar de politieke macht van de Hoge Autoriteit te beperken door de nationale regeringen meer zeggenschap te geven, zo vroeg de ARP-leider zich af? Noch van de zijde van de PvdA, noch van die van de KVP kwam kritiek op het inperken van het supranationale element. Hoewel er nauwelijks aandacht aan werd besteed, leken jhr. M. van der Goes van Naters (PvdA) en Romme het voorstel te steunen. Volgens Van der Goes zou de Hoge Autoriteit de vorm krijgen 'van een bestuursorgaan voor een bepaald gebied'; in dat verband vond de sociaal-democraat dat er een controlerend orgaan diende te zijn 'dat het te voeren beleid in grote lijnen vooraf bepaalt'. Ook Romme sprak in dergelijke termen.²⁷

Enige aandacht kreeg ook steeds de positie van Groot-Brittannië. Vanaf het begin was duidelijk dat de Britten te veel bezwaren hadden tegen het Schumanplan. Van den Brink sprak de hoop uit dat wellicht 'toch nog een vorm van samenwerking tussen Engeland en de deelnemende landen' gevonden zou kunnen worden 'zodra met de besprekingen concrete resultaten zijn bereikt'.²⁸

Veel aandacht was er tenslotte voor de bevoegdheden en de samenstelling van het controlerend 'parlement', de Gemeenschappelijke Vergadering. M.A.M. Klompé (KVP) wees erop dat de invloed van de nationale parlementen op het economisch bestel zou verminderen bij de totstandkoming van het plan-Schuman. Daarom was het volgens haar gewenst 'dat het controlerend Parlement behoorlijke bevoegdheden verkrijgt'.²⁹ Van den Brink antwoordde dat het 'bij de huidige stand der Europese samenwerking' niet tot de 'practische mogelijkheden' behoorde de Gemeenschappelijke Vergadering uit te rusten met volledige parlementaire bevoegdheden. Dat zou volgens hem een van de redenen zijn geweest voor de Nederlandse regering om aan te dringen op de instelling van de Raad van Ministers. Een belangrijke vraag was voorts of er specialisten in kolen en staal moesten worden uitgezonden of dat men kon volstaan met de afvaardiging van leden van de Raadgevende Vergadering van de Raad van Europa? Als dat laatste zou geschieden zou

ook meteen de door velen - met name Van der Goes en Klompé - gewenste band tussen de Raad van Europa en de organisatie van het Schumanplan gerealiseerd kunnen worden. Van den Brink maakte duidelijk dat ook de regering een verband wenste te leggen, 'al was het slechts uit een oogpunt van efficiency, teneinde het naast elkaar werken van vele Europese organen te voorkomen'. Een probleem was, zo erkenden ook de commissieleden, dat slechts zes van de vijftien in de Raad van Europa vertegenwoordigde landen deelnamen aan het Schumanplan en dat de EGKS meer bevoegdheden zou krijgen dan de Raad van Europa. Het zou onaanvaardbaar zijn als landen die niet deelnamen aan het Schumanplan een oordeel zouden kunnen vellen over het beleid van de Hoge Autoriteit.³⁰ De Raad van Europa en de EGKS zouden dus in hoge mate los van elkaar staan. Intussen was er ook een, overigens onuitgesproken, politiek argument dat deze scheiding tussen de EGKS en Straatsburg billijkt: het werd, zoals gezegd, steeds duidelijker dat de Raad van Europa niet het exclusieve centrum voor de Europese integratie vormde. Werkelijke stappen voorwaarts waren eerder te verwachten van beperkte initiatieven als het Schumanplan, het plan-Pleven voor een Europees leger, alsmede de plannen voor een gemeenschappelijk landbouwbeleid. Een argument dat voor Straatsburg pleitte, namelijk dat het Verenigd Koninkrijk daar vertegenwoordigd was, kreeg ook steeds minder gehoor gezien de afwijzende Britse houding.³¹

Al met al kan geconcludeerd worden dat de angst van het kabinet voor ongewenste inmenging in het beleid door de kamercommissies misplaatst was. Van den Brink domineerde de bijeenkomsten van de gecombineerde vergadering volledig. Hij verwierf brede steun voor het Nederlandse beleid: de kamerleden keurden de instelling van een intergouvernementele Raad van Ministers goed, zij accepteerden het losse verband tussen de EGKS en de Raad van Europa en zij gingen er mee akkoord dat de bevoegdheden van de Gemeenschappelijke Vergadering beperkt zouden zijn. Een bijkomend voordeel van de vergaderingen was, zoals Van den Brink en Stikker hadden voorspeld, dat de kamerleden zich serieus genomen voelden. In het VV over het EGKS-verdrag, vastgesteld op 8 oktober 1951, werd nagenoeg algemeen de erkentelijkheid uitgesproken jegens de regering 'voor het intensieve contact, door haar gedurende de maanden voor de totstandkoming van het Verdrag met de gecombineerde commissies voor Buitenlandse Zaken en voor de Handelspolitiek en de seniores van de Kamer onderhouden. Dit overleg moge een gunstig voorteken blijken van een toekomstige nauwere samenwerking op het gebied van het buitenlands beleid, met name ook op de terreinen (het sluiten van verdragen), waar de Kamer in wezen voor voldongen feiten komt te staan.'³² De kamerleden zouden ook bij de onderhandelingen over het plan voor de oprichting van een Europese Defensiegemeenschap aandringen op een dergelijke procedure.

Kamerdebatten

Politieke aspecten

Medio oktober vond in de Tweede Kamer de stukkenwisseling plaats over het EGKS-verdrag. Het debat over het verdrag werd gevoerd op 30 en 31 oktober. In de Eerste Kamer gebeurde dit in december 1951 en januari 1952.

De totstandkoming van het verdrag werd nagenoeg algemeen bestempeld als 'een daad, welke getuigt van een grote staatkundige visie'. Alle fracties, met uitzondering van de CPN, onderschreven de leidende gedachte achter het plan-Schuman, te weten het overwinnen van de Frans-Duitse tegenstelling door de schepping van een supranationale Europese gemeenschap.³³

Gezien de gedetailleerde besprekingen in de gecombineerde vergadering van de commissies voor de Handelspolitiek en Buitenlandse Zaken, konden de openbare debatten weinig nieuws opleveren. Toch zorgde de grotere distantie voor enkele interessante beschouwingen over de politieke en economische aspecten van het verdrag. Zo gingen de verschillende fracties in op de gebrekkige band die er tussen de Raad van Europa en de EGKS zou bestaan³⁴, op de afwezigheid van het Verenigd Koninkrijk en op de minimale bevoegdheden van het parlementair orgaan van de Gemeenschap. Aan dit laatste onderwerp besteedden vooral de PvdA en de KVP ruime aandacht. Zij vonden de bevoegdheden van de Gemeenschappelijke Vergadering te beperkt omdat zij het recht van amendement niet bezat, noch aanbevelingen mocht doen. De KVP pleitte bovendien voor de mogelijkheid van een motie van afkeuring³⁵ ten aanzien van het beleid van één of meer leden van de Hoge Autoriteit.³⁵

Economische aspecten

Op het economische vlak ging de discussie voornamelijk over de belangen van de Nederlandse mijnbouw en over de subsidies die de concurrenten in België zouden krijgen. Zo werd van verschillende zijden bezorgdheid uitgesproken over de mogelijke hinder die importen van buiten de Gemeenschap zouden ondervinden. De fracties van de VVD, de CHU en de ARP stelden vragen over de Nederlandse bijdrage aan het fonds tot aanpassing van de prijzen van de EGKS waardoor Nederland zou bijdragen aan de modernisering van de Belgische mijnindustrie. De KVP-fractie wees er echter op dat het verdrag de Belgen beslist niet alleen voordelen bood: de overdracht van bevoegdheden zou voor België met zijn veel grotere kolen- en staalindustrie veel ingrijpender zijn dan voor Nederland en ondanks de vergoeding zou de sanering van de Belgische mijnbouw zeer pijnlijk zijn.³⁶ Het kabinet was van mening dat er geen gevaar bestond voor onredelijke concurrentie van België: de subsidies waren bestemd voor de afbouw van die bedrijven die de concurrentie niet aan zouden kunnen. Andermaal maakte het kabinet duidelijk

Hoofdstuk XII

dat de te verwachten nadelen voor Nederland waarschijnlijk zeer gering zouden zijn: er kwam, binnen redelijke grenzen, een zekere beperking van de vrijheid ten aanzien van import en export in tijden van schaarste en er waren de lasten van de heffingen, maar die zouden gecompenseerd worden door de verwachte prijsdaling.³⁷

De politieke betekenis van het verdrag

De belangrijkste vraag die aan de orde werd gesteld, betrof de toekomst van de Europese samenwerking en integratie. Met name ging het debat over 'de uitzonderlijke betekenis van het inslaan van nieuwe wegen, waarop met dit verdrag een eerste stap wordt gezet'. De PvdA-fractie meldde in het VV dat de MvT hierover 'wel zeer summier' was geweest. Zij kon weliswaar akkoord gaan met de zienswijze van het kabinet dat de opbouw van de integratie zich diende te voltrekken via integratie op deelterreinen, maar enkele vragen bleven onbeantwoord. De sociaal-democraten meenden dat de verschillende regeringen er terecht voor hadden gekozen de gedeeltelijke invloed van de nationale regeringen te behouden, omdat hun economische politiek zich onttrok aan de greep van de organen van de Gemeenschap en omdat de politieke en economische structuur en het levenspeil van de verschillende landen te veel verschilden. Toch hield dit 'compromiskarakter' van het verdrag een gevaar in dat slechts kon worden bezworen 'wanneer men de integratie in een snel tempo voortzet op andere terreinen van het economisch leven'. Naarmate de integratie zich voltrok, zou de behoefte groeien aan 'één coördinerend en alle aspecten overziend politiek gezag, waarmee men dan het terrein van de integratie op deelterreinen gaat verlaten om in een sfeer van constitutionele federatie te belanden'.³⁸ De KVP-fractie meende eveneens dat ook op andere gebieden een dergelijke federatie moest worden bevorderd wilde de EGKS succesvol zijn. Hoe stond het bijvoorbeeld met de plannen voor integratie in de landbouw en in het vervoer? In hoeverre was er gestreefd naar een coördinatie met het plan-Pleven voor een Europees leger?³⁹

De overige fracties constateerden dat de nationale belangen in de EGKS nog 'overwegend' waren. Verscheidene leden meenden dat er onder 'de huidige omstandigheden (...) waarschijnlijk niet veel beters' van te maken was geweest. Zij waarschuwden voor het gevaar dat de Gemeenschap ondergeschikt gemaakt zou worden aan het eigenbelang van de deelnemende staten. De verdere integratie zou daarom niet lang op zich mogen laten wachten.⁴⁰ Ook andere fracties benadrukten dat het een daad van wijs beleid was 'dat men de weg bewandelt van supranationale gezagsorganen op bepaalde gebieden' in plaats van een 'allesomvattend Europees gezag'. Alleen de CPN had grote bezwaren tegen het verdrag. Volgens de communisten zou het niets bijdragen tot de Europese integratie. Deze zou, evenals de Benelux, een

vrome wens blijven. De particuliere ondernemersbelangen zouden de boven-
toon voeren. Ook legde de CPN een verband met de Koude Oorlog omdat de
kolen- en staalindustrieën 'de belangrijkste ondernemingen waren voor de
oorlogstoerusting'.⁴¹

karikatuur Opland, de Volkskrant, 21 april 1951

STALEN BRUILOFT

.... „Een ieder wordt ernstig aangemaand de hem bekende huwelijksbeletselen,
waarin niet is gedispenseerd, onverwijld aan Downingstreet 10 bekend te maken....”

Voorzichtige houding kabinet

In de MvA zag het kabinet af van een poging om concrete verwachtingen uit
te spreken over de groei naar een Europese federatie. De ervaringen met de
EGKS zouden stellig van veel betekenis zijn, maar door de zich steeds wijzi-
gende politieke situatie was een toekomstvoorspelling onmogelijk: 'Voor
doctrinaire schema's moet men zich op dit gebied wel zeer hoeden.' Het ka-
binet wees er wel op dat in de toekomst ook meer algemene taken in ge-
meenschappelijk verband vervuld zouden moeten worden naarmate meer
sectoren aan beïnvloeding door de nationale overheden zouden worden ont-
trokken. Het zou voor die overheden immers steeds moeilijker worden een
algemeen economisch beleid te voeren. Het kabinet stelde voor dat de 'empi-
rische weg' gevolgd zou worden: op andere terreinen (met name landbouw

Hoofdstuk XII

en verkeer en vervoer) moesten de mogelijkheden worden onderzocht. Dat gold ook voor de door verschillende fracties gewenste coördinatie van de integratie-initiatieven: pas wanneer het plan-Pleven nader zou zijn uitgewerkt, zou een mogelijke coördinatie met het plan-Schuman aan de orde kunnen komen. Ook moest van geval tot geval beoordeeld worden of er genoeg landen deelnamen. Het kabinet liet bijvoorbeeld doorschemeren dat een gemeenschap voor vervoer zonder Groot-Brittannië onaanvaardbaar zou zijn.

Het kabinet beaamde overigens het 'compromiskarakter' van het verdrag: de EGKS was noch zuiver supranationaal, noch zuiver intergouvernementeel. Deze onvolkomenheid was 'onder de thans vigerende omstandigheden onvermijdelijk', aldus de MvA. Europa was nog lang niet geïntegreerd: 'Het functioneel federalisme kan alleen vrucht afwerpen wanneer men ervoor zorg draagt dat de tussen de geïntegreerde en niet-geïntegreerde functies het allernauwste contact bestaat.' Een goede samenwerking tussen de supranationale Hoge Autoriteit en de Raad van Ministers, waar de nationale gezichtspunten naar voren werden gebracht, was dus onontbeerlijk. 'Deze realiteit moest naar de mening van de ondergetekenden recht worden gedaan op straffe van mislukking van deze integratiepoging.' Dezelfde realiteit had geboden dat de bevoegdheden van de Gemeenschappelijke Vergadering beperkt waren gebleven. Meer zat er op dat moment gewoon niet in. Naarmate de Europese federatie meer vorm kreeg, zou dat ongetwijfeld veranderen. Het kabinet erkende dat de instelling van de Raad van Ministers het gevolg was van een Nederlands voorstel. Uit het feit dat dat voorstel was aanvaard, bleek evenwel dat de noodzaak daartoe door alle deelnemende regeringen werd gevoeld. De band met de Raad van Europa zou coördinatie van de initiatieven op den duur vergemakkelijken.⁴²

De 'empirische weg' of de 'dogmatische'?

Uit het betoog van J.J.R. Schmal (CHU) bij de algemene beraadslagingen bleek dat zijn fractie zich geheel tot de Europese zaak had bekeerd. Volgens hem had het kabinet ook in de MvA nog te weinig aandacht besteed 'aan wat er groeiende is terzake van de Europese eenheid'. Dat was jammer want: 'De eenheid van Europa is in dit tijdsgewricht een onafwijsbare noodzaak geworden. (...) Eenheid of ondergang, dat is de keuze, waarvoor wij ons geplaatst zien.' Het kabinet gaf blijk van ééndimensionaal denken door zo sterk de nadruk te leggen op de 'empirische weg'. Schmal was weinig concreet hierover. Hij zei slechts dat hij 'natuurlijk' beducht was voor doctrinaire schema's, maar dat hij niettemin meende dat de Kamer over die tegenstelling 'toch wel enige helderheid' diende te verkrijgen. Hij vond het jammer dat Stikker niet bij het debat aanwezig was, omdat juist de minister van Buitenlandse Zaken voorstander leek van de 'empirische weg'. Verder zag de CHU'er een grote rol weggelegd voor de Gemeenschappelijke Vergadering.

Volgens hem naderde de dag 'waarop de door de volken zelf gekozen vertegenwoordigers deze uiterst vitale beslissingen (over de Europese integratie, JWLB) zelf in handen nemen'.⁴³

Van der Goes van Naters benadrukte het belang van de samenhang van de EGKS met de Raad van Europa, waardoor de nieuwe Gemeenschap 'niet in de lucht' zou komen te hangen. Hij betreurde het dat de bevoegdheden van de Gemeenschappelijke Vergadering zo beperkt waren en riep de minister op te bevorderen dat er een soort permanente commissie uit de Gemeenschappelijke Vergadering gevormd zou worden die in voortdurend contact zou staan met de Hoge Autoriteit. Van der Goes gaf niet aan welke bevoegdheden een dergelijke commissie volgens hem zou moeten krijgen.⁴⁴

Ook voor Klompé stond het vast dat de Europese landen zich moesten verenigen, niet alleen in verband met de Koude Oorlog, maar ook om in de toekomst 'een zekere zelfstandigheid te behouden en tevens aan zijn burgers een menswaardig bestaan (te) kunnen verzekeren'. Het EGKS-verdrag schiep in elk geval de mogelijkheid voor de totstandkoming van een Europese federatie. Veel hing af van de manier waarop dit zou worden uitgewerkt. Klompé had niet verwacht dat het kabinet met een kant-en-klaar schema voor de toekomst zou komen, maar zij was wel bezorgd over het ontbreken van gedachten over grote lijnen. Als het Schumanplan de eerste steen was van een bouwplan, zoals het kabinet stelde, dan moest de bouwmeester toch een plan hebben voor hij begon te metselen? Zij vond het antwoord daarom teleurstellend. Moest het kabinet hier niet nodig eens over brainstormen, zo vroeg zij zich af. Tenslotte stelde Klompé dat voorkomen moest worden dat de gemeenschappen die op verschillende terreinen ontstonden, geheel los van elkaar zouden staan.⁴⁵

Ook de VVD-fractie bleek zich tot de Europese gedachte te hebben bekeerd. Eenheid was om economische redenen van groot belang, maar ook zou Europa ermee gediend zijn als het zich een evenwaardige gesprekspartner van de Verenigde Staten toonde, aldus woordvoerder Korthals. Volgens hem bleef hetgeen tot dan toe was gepresteerd 'onder de maat der verwachtingen'. De nationale staten toonden zich zeer behoudend als het ging om het afstaan van bevoegdheden. Formeel juichten zij het pleidooi voor eenheid toe, 'maar de praktische uitvoering ontmoet in de nationale gemeenschappen verzet zodra die Europese eenheid zichtbare offers vraagt'. Het belang van het Schumanplan was volgens Korthals dat het de patstelling doorbrak die op politiek en economisch gebied was ontstaan. Hij was het er mee eens dat de regering koos voor de 'empirische weg'. Vaststond inderdaad dat hoe langer hoe meer deelgebieden zouden worden aangevat en hoe meer dat er zouden zijn 'zo meer zal blijken, dat de bovenstatelijke regeling daarvan het voor de nationale organisaties onmogelijk zal maken de rest binnen haar competenties te houden'. Maar er waren verder te veel onberekenbare factoren: de opzet van de EGKS zou waarschijnlijk een geheel andere zijn dan die van een Europees leger, want dat laatste zou veel eerder noodzaken tot het

vormen van een politiek gezag. Door de instelling van de Raad van Ministers was inderdaad 'een belangrijk brok van het supranationale karakter afgenomen'. Maar dat was noodzakelijk. 'Juist daardoor heeft men aan de Gemeenschap de bevoegdheden gegeven die ze kreeg!'⁴⁶

Bruins Slot juichte de EGKS toe als een doorbraak van de patstelling in Straatsburg. Federalisatie was nodig 'omdat in het huidige tijdsgewricht de historische staten niet meer voor alle taken van overheidsbelang de geschikte grondslag vormen om het overheidsambt te dragen'. Volgens hem moesten de nieuwe organisaties zoveel mogelijk geënt worden op de Raad van Europa. Van groot belang was tevens dat de banden met Groot-Brittannië zo nauw mogelijk werden aangehaald. Ook Bruins Slot waarschuwde dat deze stap geen zin had als hij niet door andere werd gevolgd. Maar volgens hem zouden de zelfstandige nationale staten voorlopig de kern blijven vormen van hetgeen in Europa gebeurde. Daarom billijkte hij het gemengde karakter van de nieuwe Gemeenschap, alsmede de antidoctrinaire opstelling van het kabinet. Speculaties over wat er allemaal zou kunnen gebeuren was volgens hem uit den boze. Zijn bezwaar tegen vele discussies over het federalisme was 'dat men zijn theorie (...) wil opleggen aan de Europese federatievorming'.⁴⁷

G.M. Nederhorst (PvdA) meende dat de ontwikkeling naar een grotere Europese eenheid nog nooit zo concreet was geweest. De eenstemmigheid in de Kamer was volgens hem een gevolg van het feit dat de balans van voor- en nadelen voor Nederland betrekkelijk gunstig lag. Naar verhouding had Nederland de geringste belangen in de kolen- en staalsector. Maar hij voorspelde dat de samenwerking in de EGKS niet goed mogelijk zou zijn zonder enige coördinatie in het economisch beleid. Verdere, en vooral systematische integratie was daarom noodzakelijk. Integratieplannen leken als paddestoelen uit de grond te schieten en dat vond hij geen goede zaak. Over de volgorde waarin men moest werken, was niets duidelijks te zeggen omdat deze afhankelijk was van de politieke motieven die per land en per sector konden verschillen. Het Schumanplan kon niet als sjabloon dienen: elke sector stelde immers zijn eigen eisen. Wel diende Groot-Brittannië zo spoedig mogelijk bij de samenwerking betrokken te worden. Dat land kon wellicht gemist worden voor de EGKS, maar niet bij de landbouw: als zijn belangrijkste afnemer buitengesloten zou worden, zou Nederlands positie in een continentaal geïntegreerde gemeenschap wel bijzonder moeilijk worden.⁴⁸

Ch.J.I.M. Welter (KNP) verdedigde een excentriek standpunt. Hij juichte het verdrag toe omdat eenheid nodig was om weerstand te bieden aan het 'suprematie-streven' van 'het Angelsaksisch blok'. Hij was daarom tevreden dat de Zes zich niets gelegen hadden laten liggen aan de tegenwerking van Engeland. Welter meende overigens dat de EGKS te veel organen bevatte.⁴⁹ P.S. Gerbrandy (ARP) meende dat niemand nog met zekerheid kon zeggen wat precies de economische voor- en nadelen waren van de Gemeenschap. De hele ondernememing bleef volgens hem een 'sprong in het duister'.⁵⁰

F.J.F.M. van Thiel (KVP) wees erop dat het Nederlandse belang bij de EGKS vooral indirect was omdat slechts 15.000 mensen werkzaam waren in de mijnbouw en in de ijzer- en staalproducerende industrie. Hij waarschuwde echter voor het gevaar van een overwicht van de grote mogendheden die een zwaardere stem in de Raad van Ministers hadden dan de kleine. Nederland moest voorkomen dat de Gemeenschap zich zou afsluiten van de buitenwereld.⁵¹ Vooral J.H. Maenen (KVP) vertolkte de bezorgdheid van de Limburgse mijnindustrie. Hij vroeg zich onder meer af hoe de kwestie van de verschillen in lonen en andere arbeidsvoorwaarden in de verschillende lidstaten moest worden opgelost. Desalniettemin was ook hij bereid deze 'sprong in het duister' te accepteren. Hij drong erop aan dat de vertegenwoordigers in de Gemeenschappelijke Vergadering in de eerste plaats expertise op het gebied van kolen en staal zouden hebben.⁵² Met dat laatste onderscheidde de KVP'er zich van de andere woordvoerders die het er over eens waren dat de Gemeenschappelijke Vergadering als een politiek lichaam diende te worden beschouwd en dat de leden dus gerecruteerd moesten worden uit de afvaardigingen naar de Raadgevende Vergadering van de Raad van Europa. Daarmee zou bovendien een extra band tussen de EGKS en Straatsburg zijn gelegd.

De CPN tenslotte verwierp het verdrag andermaal. S. de Groot meende dat de EGKS er slechts toe zou dienen dat het Duitse 'imperialisme en de oorlogsindustrie' zouden worden hersteld; 'de meest verdierlijkste troep roofdieren' zou het weer voor het zeggen krijgen.⁵³

Het realisme van Van den Brink

Van den Brink wees er in zijn antwoord op dat in de andere landen veel meer verschil van mening over het verdrag bestond. De problemen waren daar dan ook veel groter dan in Nederland met zijn relatief gunstige kostprijssituatie en zijn grotere *efficiency* in kolenmijnbouw en staalindustrie. Bovendien stond de diepere achtergrond van het verdrag ook niet ter discussie. Nederland was immers gebaat bij een gemeenschappelijke markt en bij vrije uitwisseling van goederen en diensten. Ook de beëindiging van de Frans-Duitse tegenstelling ondervond geen weerstand.⁵⁴ De minister kenmerkte het verdrag als een realistische poging om de integratie van Europa op economisch gebied over het dode punt heen te helpen. Voortaan werd niet meer in de breedte maar in de diepte gezocht. Het voordeel van de functionele methode was dat meteen 'een wezenlijk stuk bovennationale politiek' totstandkwam. Een nadeel was dat deze integratie plaatsvond in een verder niet-geïntegreerd Europa. De minister vond dit compromis niet zonder meer een nadeel: de band tussen het nationale en het supranationale moest blijven bestaan 'waar immers Europa existeert in zijn nationaliteiten'. De Raad van Ministers was ingesteld om harmonie te brengen in de nationale en bovena-

Hoofdstuk XII

tionale aspecten. Zonder dat gremium kon de EGKS niet functioneren; reeds spoedig zouden er uitermate ernstige botsingen ontstaan tussen de verschillende verantwoordelijkheden. Van den Brink verwachtte in de toekomst geen grote veranderingen, maar hij achtte een accentverschuiving ten gunste van het supranationale element waarschijnlijk. Hij erkende dat de Nederlandse regering een groter doel voor ogen moest houden en hij verzekerde de Kamer dat het voor het kabinet vaststond 'dat deze Gemeenschap niet deugdelijk kan functioneren als deze stap (...) niet wordt gevolgd op andere terreinen'. Vaststond ook dat, als zich op andere terreinen soortgelijke ontwikkelingen plaatsvonden, gezocht moest worden naar de integratie van functies op economisch en financieel gebied van meer algemeen karakter. De Hoge Autoriteit en Groot-Brittannië dienden zo spoedig mogelijk een overeenkomst te sluiten. De minister ging niet nader in op de bevoegdheden van de Gemeenschappelijke Vergadering. In overeenstemming met de kamermeerderheid benadrukte hij slechts dat het politiek-parlementaire element diende te prevaleren boven het deskundige: de specifieke taak van de Vergadering was immers het uitoefenen van algemene politieke controle op de gestes van de Hoge Autoriteit.⁵⁵

Het verdrag aanvaard

Op 31 oktober nam de Tweede Kamer het verdrag aan met 62 tegen zes (communistische) stemmen. De Eerste Kamer debatteerde op 13 en 19 februari 1952 over het verdrag. De discussie week nauwelijks af van die aan de overzijde van het Binnenhof. De woordvoerders van KVP en PvdA betreurden het dat Stikker wederom niet bij het debat aanwezig was. 'Ik vind dit geen stijl!', aldus G.C.J.D. Kropman (KVP). P.J. Kapteijn (PvdA) maakte een toespeling op de 'atlantische' gezindheid van de minister van Buitenlandse Zaken tegenover de 'Europese' gezindheid van Van den Brink. A.N. Molenaar nam het op voor zijn partijgenoot: het Schumanplan was bij uitstek een economisch plan. Bij de noodzakelijke verdeling van arbeid was het derhalve begrijpelijk dat Stikker niet aanwezig was.⁵⁶ Van den Brink ging niet in op dergelijke opmerkingen. Het wetsontwerp werd aangenomen met 36 tegen twee (communistische) stemmen.

Hoe verder met Europa?

Tweede Kamer: Europees

Het lijkt geen twijfel dat de 'Europeaan' Van den Brink het EGKS-verdrag overtuigender verdedigde dan de 'Atlanticus' Stikker ooit had kunnen doen. Uit de opmerkingen aan het eind van het debat blijkt dat veel kamerleden twijfelden aan de Europese gezindheid van de minister van Buitenlandse

Zaken. Twee weken later, op 20 en 21 november 1951, debatteerde de Tweede Kamer over de begroting van Buitenlandse Zaken voor 1952. Dat was de gelegenheid bij uitstek om Stikker nader aan de tand te voelen over zijn opvattingen over de Atlantische samenwerking en de Europese integratie. Stikker had in september een voorschot op dit debat genomen door op de NAVO-conferentie in Ottawa een vurig pleidooi te houden voor de totstandkoming van een Atlantische federatie. Bij het debat viel op dat de verwachtingen van de Kamer over de Europese integratie over het algemeen iets positiever waren dan uit het EGKS-debat was gebleken. Veel kritiek kreeg de aanvankelijke beslissing van het kabinet om slechts als waarnemer deel te nemen aan de onderhandelingen over het Plevenplan voor een Europees leger. Het kabinet reageerde zo terughoudend omdat met name Stikker de beoogde Europese Defensiegemeenschap zag als een geografisch te beperkte, federalistische constructie, die de Atlantische eenheid zou ondermijnen. Pas toen de Verenigde Staten het Plevenplan aanvaardden (omdat dat de enige mogelijkheid was om de herbewapening van West-Duitsland te realiseren) en het ontstaan van de EDG waarschijnlijker werd, besloot het kabinet in oktober 1951 volwaardig deel te nemen aan de onderhandelingen.⁵⁷ Tenslotte werd nog eens duidelijk hoe de Kamer dacht over de plaats van Groot-Brittannië in Europa.

Vooraf de PvdA en de KVP legden de nadruk op de noodzaak zowel van Atlantische samenwerking als van Europese integratie. Voor beide fracties lag de prioriteit bij de laatste. Van der Goes van Naters meende dat de Atlantische gemeenschap versterkt moest worden, maar dat een federatie onhaalbaar was gezien de omvang van die gemeenschap en de uiteenlopende belangen van haar lidstaten. Zolang de Europese integratie achterbleef, zou zo'n federatie bovendien nutteloos zijn omdat de stem van Europa tegenover het machtige Amerika dan te zwak zou zijn. De PvdA'er wenste dat Engeland nauwer ingeschakeld zou worden in de Europese organisatie. Hij pleitte voor een 'geassocieerd lidmaatschap' van de EGKS, en van de plannen-Pleven en -Mansholt. Alleen op een beperkt aantal terreinen, zoals bijvoorbeeld een 'spoorweggemeenschap', zou integratie zonder Engeland mogelijk zijn. Een continentaal isolement diende tegen elke prijs te worden vermeden. Tenslotte spoorde Van der Goes het kabinet aan een positiever houding aan te nemen ten opzichte van het Plevenplan. Het kabinet was kennelijk bang voor een vertraging van de opbouw van de westerse defensie. Maar was die niet juist veroorzaakt door de twijfels over het plan?⁵⁸

Ook Klompé pleitte voor een sterkere Europese eenwording 'gebed in Atlantische samenwerking'. Die eenwording was noodzakelijk omdat de zo belangrijke economische en militaire inschakeling van Duitsland diende te geschieden door oprichting van bovennationale vormen van samenwerking. De integratie was tevens essentieel om een gelijkwaardige relatie met de Verenigde Staten te bereiken. Klompé vroeg zich andermaal af of het geen tijd werd voor de instelling van een supranationaal orgaan voor politieke ge-

zagsvorming. Zij uitte voorts enige voorzichtige kritiek op het ontbreken van een toekomstvisie in het kabinet over de Europese integratie. De KVP-woordvoester pleitte daarom voor de instelling van een 'groep mensen' (zij vermeldde niet of deze moest bestaan uit ministers, ambtenaren en/of kamerleden) die zouden nadenken over de vraag welke vormen van integratie Nederland welke voordelen zouden opleveren. Klompé vond dat Stikker zich te veel op de vlakte hield over de rol van Engeland. Over het uitblijven van Britse deelname hoefde men zich niet zo bezorgd te maken. Londen had traditioneel belang bij een machtsevenwicht op het continent. Als dat nu verbroken zou worden, zou de Britse regering daartegen in het geweer komen, 'desnoods door zelf aan de integratie mee te doen!' Ook de rest van Europa kon zich niet eenzijdig op het vasteland oriënteren. Tenslotte: '(...) als het continent zich zonder Nederland zou verenigen, worden wij volledig afhankelijk van Engeland.'⁵⁹ Interessant is dat Serrarens (die als tweede sprak namens de KVP) veel meer nadruk legde op de noodzaak van de Britse deelname voor de opbouw van Europa. Groot-Brittannië mocht weliswaar geen 'storend element' vormen in het integratieproces, maar zonder zijn deelname zou op het vasteland de Frans-Duitse *tête-à-tête* domineren.⁶⁰

Korthals vond het streven van Stikker naar een Atlantische federatie eveneens voorbarig. Nederland moest zich tevreden stellen met een 'kleiner doel': de eenheid van Europa. Het was van groot belang dat de Verenigde Staten een evenwaardige gesprekspartner kregen in Europa. Korthals meende ook dat Stikker te veel bedenkingen aanvoerde tegen een Europese integratie zonder het Verenigd Koninkrijk. De minister leek zelfs te pleiten voor 'niets doen'. Met Klompé was Korthals van mening dat men het Verenigd Koninkrijk niet de maat der Europese eenheid moest laten bepalen. Ook Korthals was van mening dat het kabinet vanaf het begin volwaardig aan de besprekingen over het Plevenplan had moeten deelnemen en hij riep op tot een constructieve houding op de conferentie van Parijs. Het Plevenplan was essentieel voor de inschakeling van Duitsland in de westerse defensie.⁶¹

Ook Bruins Slot was van mening dat een samenwerking tussen Europa en de Verenigde Staten alleen kans van slagen had 'als de Europese landen ertoe kunnen komen van hun gebied een groot en sterk geheel te maken'. En ook hij had het gevoel dat Stikker de Europese integratie secundair vond: 'Het is, alsof hij het hopeloos vindt en er niet uit kan komen. (...) Ik ben (...) bang dat de kritische instelling tot scepticisme uitgroeit bij de Minister.' De Nederlands houding ten opzichte van het Plevenplan was symptomatisch, ook al deelde de ARP'er een aantal bezwaren tegen dat plan. Hij hekelde het kabinet omdat het niet had ingezien dat Nederland hier, net als bij het Schumanplan, met eigen ideeën had kunnen komen. Door 'de te eenzijdig Atlantische instelling des Ministers' was hiervan niets gekomen.⁶²

Schmal waarschuwde dat de Europese Beweging zich niet al te veel moest vastleggen op onhaalbare schema's. Zij deed er beter aan zich te concentre-

ren op 'datgene wat het meest voor de hand ligt, namelijk datgene wat snel vrucht kan dragen'.

De visie van de CPN was weinig verrassend. Andermaal prees De Groot de 'essentiële vredespolitiek' van de Sovjet-Unie en hekelde hij het Amerikaanse 'imperialisme'. Overigens signaleerde de communistische fractievoorzitter het aanstaande fiasco van de Amerikaanse politiek: de liquidatie van het communisme was mislukt, de Amerikanen waren hun atoommonopolie kwijtgeraakt, in Korea bleken zij niet opgewassen 'tegen de kracht van de mannen en vrouwen van het vrije Koreaanse volk' en in Europa nam de kritiek op de bondgenoot steeds meer toe.⁶³

Van de overige sprekers in het debat kwamen geen bijdragen over de Europese integratie. P. Zandt (SGP) verwonderde zich erover dat Nederland, na de 'smadelijke en onrechtvaardige bejegening' ten tijde van de Indonesische kwestie nog voorstander van de Verenigde Naties was.⁶⁴ P.S. Gerbrandy (ARP) beperkte zich tot de waarschuwing dat de Nederlandse belangen nooit identiek waren aan die van de Verenigde Staten.⁶⁵ In de Eerste Kamer zou deze excentrieke houding ter rechterzijde nog meer bijval krijgen. Daar pleitte de CHU-fractie zelfs min of meer voor de hervatting van de vooroorlogse neutraliteitspolitiek: voor zover de veiligheid van West-Europa niet in het geding was, diende Nederland 'zoveel mogelijk volstreekte afzijdigheid' te betrachten.⁶⁶ Volgens F.C. Gerretson (CHU) was Nederland sinds het verlies van Indonesië geen mogendheid meer: 'Nationaal vernederd, moreel ontredderd, financieel geruïneerd, zelfs door burens en bondgenoten benadeeld, zonder hoop noch in deze, noch in de toekomstige wereld.'⁶⁷

Stikker: Atlantisch

In zijn antwoord probeerde Stikker tussen de Europese en Atlantische klippen heen te manoeuvreren. Hij zei de tegenstelling Europees-Atlantisch niet zo scherp te zien en vroeg zich af: 'Is er inderdaad een verschil in conceptie of is er alleen maar een verschil in accent?' Toch leken zijn prioriteiten, meer dan voorheen, bij de Atlantische samenwerking te liggen. Zijn 'enige drijfveer' was volgens hem de vraag: '(...) hoe kan het Westen zo sterk mogelijk worden georganiseerd.' Andermaal pleitte hij voor nauwere economische, sociale en culturele samenwerking in Noord-Atlantisch verband. Hij sloot daarbij de totstandkoming van een federatie niet uit, ook al erkende hij met Van der Goes dat de zeer brede basis van de alliantie deed twijfelen aan de mogelijkheden daarvan. Op het Europese vlak gaf Stikker andermaal blijk van twijfel. Vooral legde hij de nadruk op de noodzaak van deelname van Groot-Brittannië: 'Niets mag worden nagelaten om te bereiken dat de door ons allen voorgestane Europese eenheid ook waarlijk geheel Europa en niet alleen het continent omvat. (...) Economische levensvatbaarheid van een geïntegreerd Europa, dat generlei organische band met Groot-Brittannië zou

Hoofdstuk XII

hebben, lijkt twijfelachtig.' Belangrijk was het politieke machtsverevenwicht in de toekomstige Europese gemeenschap. Stikker was er 'voorshands niet geheel gerust op (...) dat de Mogendheden, die straks deel zouden uitmaken van de Europese continentale gemeenschap, niet zullen trachten (...) daarin een dominerende rol te spelen'. Hij verzekerde de Kamer dat het kabinet vastbesloten was een constructieve bijdrage te leveren aan de discussie over het Plevenplan, maar hij was er niet zeker van dat de conferentie hierover tot positief resultaat zou leiden.⁶⁸ Het kabinet steunde ook de plannen tot integratie van de landbouwmarkten. Het dacht daarbij aan 'de instelling van een Hoge Autoriteit met supranationale bevoegdheden'. Voor integratie op politiek gebied was de tijd nog niet rijp. Weliswaar zou de verwezenlijking van een groot aantal vergaande integratieplannen op den duur leiden tot het ontstaan van een politiek gezagsorgaan, maar 'aan de andere kant zou ik erop willen wijzen, dat de instelling van een zodanig orgaan op het ogenblik toch nog wel prematuur moet worden geacht'.⁶⁹

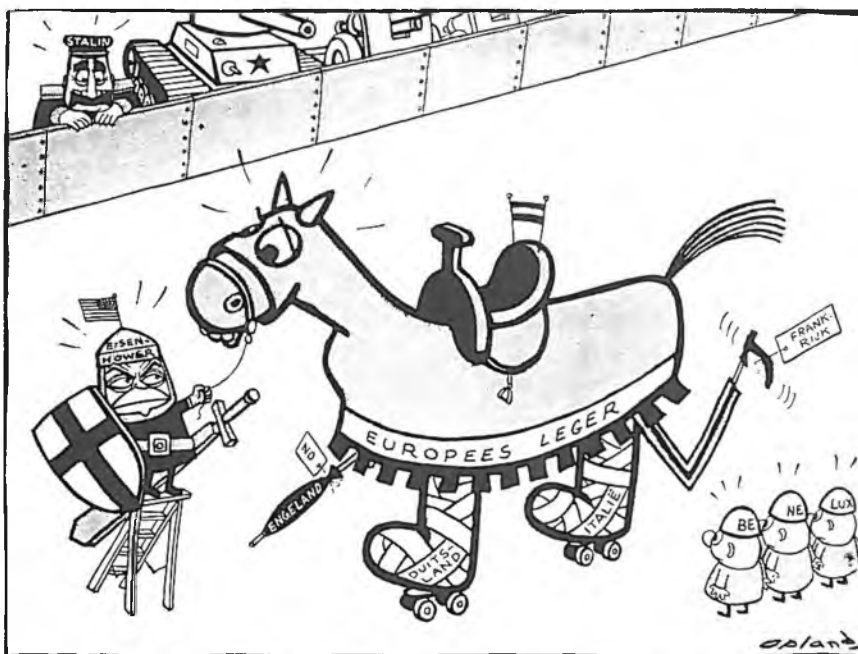
Europese Defensiegemeenschap

Het zou te ver voeren om hier in detail in te gaan op de discussie rond de oprichting van de Europese Defensiegemeenschap (EDG). Het verdrag hierover zou na moeizame onderhandelingen op 27 mei 1952 worden ondertekend door de zes landen. Het zou pas onder het kabinet-Drees III in juli 1953 door de Tweede Kamer en in februari 1954 door de Eerste Kamer worden aangenomen. In deze paragraaf moet intussen gewezen worden op twee aspecten van het parlementair debat over de EDG onder Drees II, te weten allereerst de manier waarop volksvertegenwoordiging en kabinet dit buitenlands politieke onderwerp behandelden en ten tweede de tegenstelling tussen het Europees gezinde parlement en de Atlantisch gezinde minister van Buitenlandse Zaken.

In navolging van het succesvolle overleg tussen parlement en kabinet over de totstandkoming van het EGKS-verdrag werd besloten ook voor de EDG een bijzondere kamercommissie samen te stellen. Van deze ad hoc-commissie zijn helaas geen stukken bewaard. Ook is onbekend hoe vaak zij met de minister bijeenkwam en wie aan het overleg hebben deelgenomen. Hoe dat ook zij, de commissie drong aan op een kamerdebat 'over de hoofdlijnen van de conceptie van een EDG'. Het kabinet ging hiermee akkoord. Stikker zei daarmee uitvoering te willen geven aan hetgeen was voorgesteld door de commissie-Van Eysinga die in juli 1951 haar rapport had uitgebracht over verbetering van de samenwerking tussen regering en parlement. Hij noemde dat 'een normaal uitvloeisel' van 'de moderne ontwikkeling' van die samenwerking. De minister erkende dat het kabinet de Kamer in deze belangrijke kwestie niet voor voldongen feiten mocht plaatsen. Bovendien zou hij op zijn beurt bij de onderhandelingen 'zeer veel nut kunnen hebben van een volle-

dige kennis van de inzichten van de Tweede Kamer'. Stikker waarschuwde wel 'dat deze discussie niet vooruit kan lopen op die, welke zal moeten worden gehouden bij de goedkeuring van het verdrag zelf. Buitendien moet de Regering uiteraard vrij blijven de onderhandelingen te voeren op de wijze die zij juist acht.'⁷⁰

karikatuur Opland, de Volkskrant, 7 december 1951

Buurman Stalin: „Ga toch zitten, Ike!”

In dit debat, dat op 7 februari 1952 plaatsvond, bleek andermaal het verschil van mening tussen de meerderheid van de kamerfracties en de minister over het gewenste tempo van de Europese integratie. Stikker deed nog een poging de tegenstellingen te verzoenen. Zowel het kabinet als het parlement was bereid aan de totstandkoming van de EDG mee te werken. Volgens hem waren 'de twee stromingen (...) in één bedding (...) neergekomen'.⁷¹ Maar dat hij de volksvertegenwoordiging niet had kunnen overtuigen, bleek bij de behandeling van zijn begroting voor 1952 in de Eerste Kamer in maart. Van vrijwel alle zijden werd nog eens onderstreept wat het belang was van de totstandkoming van de EDG. Niet alleen was die gemeenschap het enige middel 'om West-Duitsland op een niet gevaarlijke wijze aan de West-Europese defensie te doen deelnemen'⁷², maar het zou ook een belangrijke volgende stap zijn op weg naar de Europese integratie. De samenwerking op het terrein van de defensie maakte immers de politieke integratie, die alom

Hoofdstuk XII

gewenst werd, onvermijdelijk! Stikker wees nog eens op de complicaties van een en ander: 'Het probleem van het Europese leger heeft vrijwel zijn gelijke niet op het gebied van de internationale samenwerking en grijpt ook zo diep in op tal van onderdelen van de nationale gemeenschap, dat een bijzonder ver gaande studie moest worden gemaakt, voordat men zich een gezond oordeel over dit vraagstuk kon vormen.' De gedachtenvorming over politieke integratie verkeerde volgens hem 'nog nauwelijks in het beginstadium'. Tot slot waarschuwde hij 'dat de ontwikkeling der Europese gemeenschap gelijke tred dient te houden met die der Atlantische gemeenschap en dat beide haar waarde ontleenen aan een zo nauw mogelijke associatie'.⁷³ Duidelijker had Stikker het meningsverschil met de Kamer niet onder woorden kunnen brengen!

Aanleiding voor Stickers vertrek

Het meningsverschil met de Kamer over de Europese integratie zou voor Stikker een belangrijke reden zijn om in 1952 niet meer als minister terug te willen keren. Het is niet duidelijk wanneer Stikker hiertoe heeft besloten. In elk geval had hij zijn besluit genomen met Pasen 1952, toen hij ernaar verwees in een brief aan Oud.⁷⁴ Tijdens de kabinetsformatie van 1952 wees hij inderdaad een verzoek om aan te blijven van de hand. Korte tijd later accepteerde hij wel het aanbod om ambassadeur in Londen te worden. In zijn memoires is Stikker duidelijk over zijn beweegredenen. Allereerst was hij 'ziek en uitgeput' en waren zijn betrekkingen met zijn partij niet hersteld na de crisis van 1951. Die twee problemen waren volgens Stikker nog wel op te lossen geweest. 'Een operatie en enkele maanden rust' zouden hem goed hebben gedaan en met de partij had hij wellicht een *modus vivendi* kunnen vinden. 'De werkelijke redenen' voor zijn besluit waren echter gelegen in de kwestie-Nieuw-Guinea en 'het probleem van het Europese federalisme'. Hij vreesde dat Nederland zichzelf in de vingers zou snijden door hardnekkig vast te houden aan de soevereiniteit over Nieuw-Guinea. De kamerverkiezingen hadden een meerderheid opgeleverd die inzake Nieuw-Guinea inderdaad wilde volhouden. Voor dat beleid wenste Stikker geen verantwoordelijkheid te dragen. Ook het streven 'naar een beperktere maar supranationale groep van Zes' vond hij gevaarlijk: 'Ik vreesde dat de oprichting van een - wellicht naar autarkie neigend - zesmogendheden-blok West-Europa niet verder zou helpen op de weg naar eenheid. Integendeel, zij zou ons in afzonderlijke kampen kunnen verdelen. Eveneens vreesde ik dat deze keuze de eenheid van het Atlantisch bondgenootschap, die voor Europa een kwestie van leven en dood was en is, ernstig in gevaar zou brengen. Ook in deze opzichten was mijn opinie niet in overeenstemming met die van de meerderheid van de nieuw verkozen Kamer', aldus Stikker in zijn memoires.⁷⁵

Conclusie

Waarom heeft het Europees gezinde parlement zich neergelegd bij een EGKS-verdrag waarin het supranationalistische aspect weliswaar aanwezig was, maar toch aanzienlijk beperkt werd door intergouvernementele elementen? Ja, terwijl de volksvertegenwoordiging ervan op de hoogte was dat een belangrijk uitgangspunt van de Nederlandse onderhandelingsdelegatie was dat supranationale element zo ver mogelijk terug te dringen! Ook de zeer beperkte mogelijkheid tot democratische controle van de Hoge Autoriteit moet een grote teleurstelling zijn geweest, met name voor de PvdA en de KVP. In de inleiding op deze paragraaf werd gesteld dat er in 1950-1951 sprake was van een groeiend realisme in het parlement ten aanzien van de Europese integratie. Er kwam een eind aan het federalistisch optimisme dat de stemming in de eerste jaren na de oorlog had gekenmerkt. Dat realisme zal zeker een rol gespeeld hebben bij de aanvaarding van het EGKS-verdrag. Maar is daarmee een voldoende verklaring gevonden? Uit de debatten die volgden op de discussie over het EGKS-verdrag bleek toch dat de verwachtingen nog steeds hooggespannen waren. Zelfs de CHU en de VVD, die in vroeger jaren een sceptische houding hadden aangenomen, stelden zich nu vierkant op achter de PvdA en de KVP. Dat niet Stikker, maar Van den Brink, een onverdachte 'Europeaan', de totstandkoming van de EGKS in het parlement verdedigde zal stellig een rol gespeeld hebben. Maar moeten we voor de rest niet concluderen dat de ideeën die er over Europese integratie leefden in de Kamer, net als in het verleden, nog steeds buitengewoon vaag waren? En dat de woordvoerders telkens gedwongen waren te reageren op wat in de realiteit van de onderhandelingen totstandkwam? Anderzijds moet men erkennen dat het optimisme over de Europese integratie in 1951-1952 niet misplaatst was. De Europese Defensiegemeenschap leek immers een goede kans te maken. Bovendien werd in het EDG-verdrag een bepaling opgenomen over de oprichting van een Europese Politieke Gemeenschap. De zes landen zouden in september 1952 hierover de onderhandelingen openen. In dat licht was het EGKS-verdrag, ook al stelde dat op punten teleur, een stap in de goede richting.

Intussen leidden deze ontwikkelingen tot een verwijdering tussen de 'Europese' Kamer en de 'Atlantische' minister van Buitenlandse Zaken. Dat de bakens in september 1952 verzet zouden worden met de komst van J.W. Beyen op Buitenlandse Zaken, had natuurlijk in de eerste plaats te maken met de erkenning van de realiteit van de Europese politiek: het kabinet kon op het stuk van de Europese samenwerking en integratie niet meer volstaan met een terughoudende opstelling.⁷⁶ Toch zou het kabinet-Drees III daarmee ook tegemoetkomen aan de dringende wensen van de volksvertegenwoordiging.

Vredesverdrag met Japan⁷⁷

Nederland voor het blok gezet

Sinds 1947 streefden de Verenigde Staten naar een vredesverdrag met Japan. De tegenstellingen tussen de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten blokkeerden echter het bijeenroepen van een conferentie. In september 1950 besloot Washington een andere weg te bewandelen om de oorlogstoestand met Japan definitief te beëindigen. De Verenigde Staten hadden haast. Na Mao's overwinning in China in 1949 en zeker na de aanval van Noord-Korea op het zuiden in juni 1950 was Japan in de Amerikaanse optiek een onmisbaar steunpunt geworden tegen de communistische expansie in Azië. Om oeverloze debatten met de Sovjet-Unie én met de bondgenoten te voorkomen besloot Washington dat het niet noodzakelijk was dat alle met Japan in oorlog zijnde landen zouden meewerken aan het vredesverdrag. De belligerenten kregen een ontwerptekst voorgelegd. Nadere wijzigingen in de tekst waren niet meer mogelijk. Voor Washington stond daarbij voorop dat met Japan vrede gesloten moest worden op zodanige voorwaarden, dat het land zowel politiek als economisch bereid en in staat zou zijn om tot het behoud van de vrede in het Verre Oosten mee te werken. De Verenigde Staten stonden daarom afwijzend tegenover alles wat naar aantasting zweemde van het principe dat van schadevergoeding op grotere schaal zou worden afgezien.⁷⁸ Artikel 14 bepaalde dat de geallieerde mogendheden afstand zouden doen van alle eisen tot schadevergoeding en andere vorderingen van die mogendheden en haar onderdanen, voortkomende uit oorlogshandelingen door Japan. Er zou alleen een schadevergoeding komen voor geallieerde militairen die als krijgsgevangenen van Japan buitensporige ontberingen hadden geleden.⁷⁹ Teneinde onmogelijk te maken, dat landen die niet aan de ondertekening van het verdrag deelnamen, naderhand met Japan een vredesverdrag op gunstiger voorwaarden zouden sluiten, bepaalde artikel 26 dat in die gevallen *alle* geallieerde mogendheden automatisch dezelfde voordelen zouden krijgen.⁸⁰

Al met al zetten de Verenigde Staten de overige landen, met hun uiteenlopende schadeclaims, hardhandig voor het blok. Half juli 1951 bracht Washington Den Haag op de hoogte van de ontwerptekst. Het kabinet-Drees II was het over het algemeen eens met de Amerikaanse motieven. De inschakeling van Japan in het anticommunistische kamp stond voorop. Het kabinet had evenwel grote moeite met de door de Amerikanen gevolgde procedure. Stikker zou later in de kamercommissie spreken van dictatoriaal optreden.⁸¹ Ook de ontwerptekst stond het kabinet niet aan. De ministerraad wenste de verplichting tot schadevergoeding vast te leggen. Er waren immers 30.000 militairen en 100.000 burgers van Nederlandse nationaliteit geïnterneerd geweest. De totale schade, door Japan op het grondgebied van het voormalig Nederlands-Indië aangericht, werd geschat op f 25 miljard.⁸² Het kabinet

meende ook dat moeite gedaan moest worden 'om ook voor de burgers schadevergoeding te bereiken'. Op welke grond kon wel een uitkering aan voormalige militaire gevangenen worden verdedigd, wanneer de burger-geïnterneerden daarvoor niet tegelijkertijd in aanmerking werden gebracht? Hierbij moet aangetekend worden dat onder meer de Nederlands-Indische Bond van Ex-krijgsgevangenen en -Geïnterneerden (NIBEG) fel tegen de verdragstekst had geprotesteerd.⁸³

Tevergeefs probeerde Den Haag zijn wensen aanvaard te krijgen. Omdat Washington hiertoe niet bereid bleek, werd wel of niet tekenen een probleem. Uiteindelijk zou Stikker ervoor pleiten het verdrag toch te tekenen. Zijn argument was dat een afwijzende houding Nederland geen enkel voordeel zou opleveren. De Verenigde Staten, Engeland 'en een aantal andere landen' zouden immers wel tekenen. Opname van een schadevergoedingsclausule voor civiele geïnterneerden in het verdrag was kansloos. De Britse regering had de eis daartoe van het Lagerhuis afgewezen. En artikel 26 van het verdrag maakte het onwaarschijnlijk dat Japan een gunstiger regeling zou afsluiten met een land dat het verdrag niet ondertekend had. Niet-ondertekenen zou ook schadelijk zijn voor de Nederlandse scheepvaart op Japan en voor de Nederlandse banken die daar werkzaam waren. Stikker pleitte er wel voor dat de Nederlandse delegatie 'alsnog het uiterste' zou doen om op de vredesconferentie, die in San Francisco gehouden zou worden, 'in enigerlei vorm' de wensen gehonoreerd te krijgen van schadevergoeding voor de burger-geïnterneerden en van vrijwaring voor onteigening van privaatrechtelijke aanspraken van Nederlanders. Intussen had Stikker de Amerikaanse regering laten weten dat Nederland zijn bezwaren handhaafde en in dit verband zich de ondertekening van het verdrag voorbehield. Eind augustus ging de ministerraad akkoord met Stickers voorstel.⁸⁴

Discussie met de kamercommissie

Omdat het kabinet bezorgd was over de publieke opinie, had Stikker in de voorafgaande maanden de kamercommissie voor Buitenlandse Zaken uitvoerig op de hoogte gesteld van de gang van zaken. Daarbij verhulde hij de pijnlijke problemen niet.⁸⁵ Ook aan de vooravond van de kabinetsbeslissing over het Nederlandse standpunt in San Francisco consulteerde de minister de kamercommissie. Hij zette nog eens uiteen dat Nederland voor het blok gezet was. Stikker zei bitter gestemd te zijn: '(...) men kan beter Am(erika)'s vijand zijn dan vriend.' Wat nu te doen? In een aanvullend protocol zou vastgesteld kunnen worden dat nationale ingezetenen konden proberen bij de Japanse regering hun vorderingen geldend te maken. Ook kon Nederland overwegen helemaal niet te tekenen. Maar Stikker neigde persoonlijk naar tekenen, want '(we) mogen geen breuk met (het) Westen riskeren'. Hij wees erop dat het van primair belang was 'Japan weg te houden van R(usland) en

Hoofdstuk XII

China' en hij benadrukte het effect op de economische betrekkingen tussen Nederland en Japan. De commissieleden waren het met de minister eens. Volgens Kortenhorst redde Nederland zijn gezicht door een voorbehoud te maken. Klompé en G.J.N.M. Ruygers (PvdA) waren 'geneigd wel te tekenen'. Ook H.W. Tilanus (CHU) meende het zwaarste te moeten laten wegen. Serrens vatte de mening van zijn collega's samen: 'Als (het is) "stikken of slikken" moet Stikker slikken.' Stikker beloofde te 'proberen er uit te halen wat er in zit', maar stelde dat hij in elk geval zou tekenen.⁸⁶

Het standpunt van de kamercommissie werd in de pers gedeeld: Stikker verkeerde in een lastig parket omdat het ontwerpverdrag op punten onaanvaardbaar was, maar Nederland kon het zich niet veroorloven met de Sovjet-Unie dwars te liggen.⁸⁷

De Stikker-Yoshida-overeenkomst

Het ging Stikker er in San Francisco dus om dat de Japanse regering zou verklaren dat zij zich moreel verplicht achtte althans enige compensatie te betalen aan de civiele slachtoffers en dat de Nederlandse regering zou worden vrijgepleit van claims van onderdanen na de ondertekening van het verdrag. Uit documenten over de conferentie die door de Amerikaanse regering zijn gepubliceerd, blijkt dat Stikker in San Francisco een en ander inderdaad nogal hard gespeeld heeft. Op 3 september sprak hij onder meer met minister van Buitenlandse Zaken D. Acheson en diens adviseur voor veiligheidszaken, J.F. Dulles. In dat gesprek legde Stikker het mes op tafel en dreigde hij het vredesverdrag niet te zullen ondertekenen als niet aan de Nederlandse verlangens werd tegemoetgekomen. Hierop stelde Dulles een compromis voor. Hij zou proberen te bemiddelen in de totstandkoming van een briefwisseling tussen de Nederlandse en de Japanse delegatie waaruit zou blijken dat Japan, buiten het verdrag om, individuele schadeclaims zou kunnen honoreren.⁸⁸

Dit was het maximaal haalbare. Kort vóór de ondertekening van het verdrag wisselde Stikker brieven met Shigeru Yoshida, de Japanse minister-president. Deze briefwisseling zou de geschiedenis ingaan als de Stikker-Yoshida-overeenkomst. In zijn brief van 7 september wees Stikker erop dat volgens zijn regering artikel 14 lid b geen betrekking had op claims van individuele onderdanen. Dit was volgens hem van belang omdat 'there are certain types of private claims by allied nationals, which we would assume the Japanese Government might want voluntarily to deal with *in its own way as a matter of good conscience or of enlightened expediency*'.⁸⁹

Yoshida antwoordde een dag later dat hij het eens was met de visie van Stikker dat de claims van de Nederlandse onderdanen niet non-existent zouden worden door ondertekening van het verdrag. Tevens erkende hij dat er bepaalde vorderingen bestonden, al nam hij de gecursiveerde woorden uit

Stickers brief niet over.⁹⁰ Dit was voor Stikker kennelijk toch bevredigend, althans het uiterst bereikbare, want hij zou op 8 september het verdrag tekenen, samen met vertegenwoordigers van 49 andere landen. Terug in Nederland zei de minister zich weinig illusies over het akkoord te maken. 'Het zal hierbij niet om grote bedragen gaan', zo verklaarde hij in de ministerraad.⁹¹ In de MvA bij het wetsontwerp tot goedkeuring van het vredesverdrag stelde de regering vast 'dat aan deze briefwisseling eerder een morele dan een juridische betekenis moet worden toegekend. In feite vormt zij een gentleman's agreement, welke alleen betekenis heeft, indien Japan zich bereid toont naar de geest van het Vredesverdrag te handelen.'⁹²

karikatuur Boost, de Volkskrant, 11 september 1951

VREDIG JAPAN

„Herstelbetalingen?...
nooit van gehoord”

De kamercommissie geeft het groene licht

Op 13 oktober lichtte Stikker de kamercommissie uitvoerig in over de conferentie. De ondertekening was niet prettig geweest, aldus de minister. Een wijziging van de tekst was niet mogelijk gebleken, de opname van een aan-

Hoofdstuk XII

vullend protocol evenmin. Een poging tot bilaterale overeenkomst met Japan was de enige uitweg geweest: 'Moeilijke situatie, wij moesten ons eerst nog voorbehouden om niet te tekenen.' Stikker liet 'in het midden wat dit waard is, maar het is zeker iets'. De besprekingen met Japan zouden beginnen na ratificatie van het vredesverdrag. De commissieleden waren het kennelijk met Stikker eens. Na afloop van diens verslag was er geen discussie meer.⁹³

De persreacties waren wederom in overeenstemming met de opvattingen in de commissie. Stikker had het mogelijke geprobeerd. Kritiek was er eigenlijk alleen van de zijde van *Trouw*. Hoeveel begrip deze krant ook had voor de moeilijke positie van de minister, de briefwisseling maakte 'een ietwat vreemde indruk' omdat in het verdrag de rechten op schadevergoeding toch uitdrukkelijk werden prijsgegeven.⁹⁴

Nakaarten in het parlement

Reeds uit de schriftelijke behandeling van het wetsontwerp bleek dat een brede kamermeerderheid de goedkeuring van het verdrag niet in de weg zou staan, al gaf de totstandkoming van het verdrag wel voedsel aan de scepsis van de Kamer over de Atlantische samenwerking. De Verenigde Staten hadden zich immers van hun meest dominante zijde getoond. Op 1 en 2 april 1951 vond de openbare behandeling in de Tweede Kamer plaats. PvdA, VVD en KVP uitten weliswaar gevoelens van onbehagen over de gevolgde procedure bij de voorbereiding en over het uiteindelijk resultaat, maar zij onderschreven toch de motieven van de regering. De overige fracties hadden ernstiger bezwaren. Welter was diep teleurgesteld. Schmal vroeg zich af of Stikker, zoals de MvT opmerkte, in San Francisco 'een enigszins afwijkend geluid' had laten horen? Dat was dan 'wel erg schuchter en bescheiden' geweest! Legde de regering zich neer bij deze situatie? Hij maakte zijn opstelling afhankelijk van de antwoorden van de regering. Ook Gerbrandy kon om die redenen nog niet zeggen hoe zijn fractie zou stemmen. De CPN verwierp het wetsontwerp zonder meer. J. Haken meende dat het verdrag 'het meest sprekende voorbeeld' was 'van de wijze waarop de Amerikaanse imperialisten met hun bondgenoten in de z.g. vrije wereld om-springen'. Het wilde van Japan geen vredelievende staat maken, maar een 'opmarsgebied' in Zuid-Oost-Azië tegen het Chinese volk.⁹⁵

Stikker begeleidde op dat moment koningin Juliana op een reis door de Verenigde Staten. Conform de afspraak in het kabinet trad Drees daarom op als plaatsvervangend minister van Buitenlandse Zaken. De premier erkende dat ook de regering bedenkingen had tegen het verdrag. Hij verzekerde echter dat zij bij voortdurende met kracht was opgekomen voor wat zij nodig achtte. Dit had tot gevolg gehad dat de Amerikaanse regering was opgetreden als intermediair voor de briefwisseling met Yoshida. Drees herhaalde dat niet-aanvaarding geen enkel voordeel zou hebben opgeleverd.⁹⁶

Welter en Gerbrandy waren niet tevreden. Nederland had volgens hen duidelijker moeten laten blijken dat het slechts onder grote dwang had moeten tekenen. Het wetsontwerp werd aangenomen met 55 stemmen vóór en 9 tegen. De CPN-fractie, Van Dis, Gerbrandy, Welter en Zandt stemden tegen.

Een maand later hadden de woordvoerders in de Eerste Kamer over het algemeen weinig behoefte veel te zeggen na de behandeling in de Tweede Kamer. De stemverhoudingen waren dezelfde als aan de overzijde van het Binnenhof. De CH-fractie zou vóór stemmen 'voor zover haar leden althans het over zich kunnen verkrijgen om aan de stemming deel te nemen'.⁹⁷ Het wetsontwerp werd op 20 mei met 28 tegen 2 (communistische) stemmen aangenomen. Gerretson, R. Pollema (beiden CHU), J. Tjalma, J.A. de Wilde en R.H. Woltjer (allen ARP) namen niet aan de stemming deel.

Conclusie

De Stikker-Yoshida-overeenkomst was het maximum dat Stikker kon wegslepen: de erkenning dat de claims van Nederlandse onderdanen niet vervalLEN waren na ondertekening van het vredesverdrag, alsmede de mogelijkheid tot gesprekken met Tokio over smartegeld voor burgerslachtoffers. Door de Amerikaanse opstelling zat er niet meer in. Het enige alternatief - niet-ondertekenen van het vredesverdrag - was niet geloofwaardig. De kwestie lag in Nederland zeer gevoelig, maar zowel in de pers als in de volksvertegenwoordiging bestond er in ruime mate begrip voor de beslissingen van de Nederlandse delegatie in San Francisco. Stikker heeft zich inspannen voor een beter resultaat. Hij heeft de Kamer deugdelijk op de hoogte van een en ander gehouden. Vooral met de vaste kamercommissie voor Buitenlandse Zaken pleegde hij intensief overleg.

De Stikker-Yoshida-overeenkomst legde de grondslag voor overleg tussen Den Haag en Tokio vanaf het najaar van 1955. Na moeizame onderhandelingen bereikten beide partijen overeenstemming over het smartegeld. Japan zou \$ 10 miljoen (destijds ongeveer f 38 miljoen) betalen.⁹⁸ Dat was aanzienlijk minder dan de \$ 27,5 miljoen die Nederland aanvankelijk had gevraagd. Een van de Nederlandse onderhandelaars concludeerde naderhand echter: 'Naar onze mening was het wel ongeveer het maximum wat er in dit spel zonder troeven te halen was.'⁹⁹

De invloed van het parlement

Inleiding

Een belangrijk onderwerp was de parlementaire bemoeienis met het buitenlands beleid. In de jaren na de Tweede Wereldoorlog hadden de meeste fracties er in toenemende mate op aangedrongen het parlement meer bij het be-

leid te betrekken. Het kabinet-Drees-Van Schaik had deze verlangens niet meer kunnen negeren en het had de bakens moeten verzetten.¹⁰⁰ Hoewel het kabinet vasthield aan de overtuiging dat het zich nooit van tevoren tegenover de Staten-Generaal kon vastleggen, omdat anders internationaal overleg niet tot resultaten kon leiden, kwam Drees in november 1949 de Kamer een eind tegemoet. Hij erkende dat de parlementaire controle te veel was achtergebleven op de internationale ontwikkelingen en hij stelde voor in overleg met de beide Seniorenconventen te bepalen wat er moest gebeuren. Van zijn kant kondigde Stikker diezelfde maand een aantal maatregelen aan. Tevens zegde hij toe dat de Kamer meer schriftelijke informatie zou krijgen en dat het contact met de commissie voor Buitenlandse Zaken zou worden geïntensiveerd. Hij beloofde verder ernaar te zullen streven dat de commissie vertrouwelijke stukken kreeg in te zien. Ambtenaren van zijn departement zouden worden geïnstrueerd vragen van kamerleden te beantwoorden. Tenslotte zegde hij toe dat, waar mogelijk, kamerleden zouden worden opgenomen in delegaties naar internationale conferenties.

Aan deze toezeggingen zou in 1950-1951 grotendeels voldaan worden.¹⁰¹ De kamercommissie kwam steeds vaker bijeen, er waren informele besprekingen met ambtenaren en de commissieleden kregen vertrouwelijke stukken te zien. Zoals wij zagen, kwam vanaf juli 1950 regelmatig een gecombineerde vergadering bijeen van de vaste kamercommissies voor Buitenlandse Zaken en voor Handelspolitiek om voeling te houden met de volksvertegenwoordiging over de onderhandelingen over het plan-Schuman. In navolging van dit initiatief werd eenzelfde gecombineerde ad hoc-commissie ingesteld voor de onderhandelingen over het Plevanplan. Tenslotte had Stikker toegezegd een staatscommissie te vormen ter bestudering van het probleem. In mei 1950 werd hiertoe de commissie-Van Eysinga geïnstalleerd. Zij zou een jaar later haar rapport uitbrengen.

De commissie-Van Eysinga

De Commissie nopens de samenwerking tussen Regering en Staten-Generaal inzake het buitenlands beleid werd op 19 mei 1950 ingesteld. Ze was samengesteld uit enkele staatsrechtgeleerden (onder wie voorzitter jhr. W.J.M. van Eysinga), ambtenaren (voornamelijk van Buitenlandse Zaken) en een aantal leden van de Tweede en Eerste Kamer (L.J.C. Beaufort, Bruins Slot, J.W. Burger, A. Fortanier-de Wit, G.J. van Heuven Goedhart, Klompé en G. Kolff). Bij de installatie gaf Drees de commissie als opdracht een rapport uit te brengen, allereerst over hoe in de praktijk de samenwerking geregeld zou kunnen worden en ten tweede over de vraag of de betreffende artikelen in de Grondwet wijziging behoeften. In wezen moest de commissie een advies uitbrengen over 'de juiste grensafbakening' tussen de taak van het parlement ener-

zijds en die van de regering anderzijds.¹⁰² In juli 1951 zou de commissie haar conclusies in een eindrapport formuleren.

In de inleiding van het eindrapport erkende de commissie volmondig dat er veel schortte aan de parlementaire controle op het buitenlands beleid (vooral de controle achteraf vond zij volstrekt onvoldoende), maar zij waarschuwde dat 'een *afdoende* oplossing' van de bestaande 'spanningen en moeilijkheden' niet van haar kon worden verwacht. Grondwetswijziging of andere nieuwe regels konden wellicht enige verandering brengen, werkelijke verbetering kon alleen in de praktijk gevonden worden. Voldoende vertrouwen tussen regering en parlement was daarbij onontbeerlijk. Deze beperking was het logische gevolg van het uitgangspunt van de commissie dat niet zou mogen worden getornd aan het constitutionele recht waar het het regeringsgezag betrof: '(...) in Nederland is het niet de volksvertegenwoordiging die regeert (...). De Nederlandse Regering mag dus niet worden beschouwd als de uitvoerder van de wil der Staten-Generaal.' Ook erkende de commissie de eigen aard van het buitenlands beleid die vereiste dat aan de minister een 'largesse van beweging' werd gegund.¹⁰³

Binnen deze grenzen kwam het rapport echter vrijwel geheel tegemoet aan de wensen die in het parlement leefden. Uitgangspunt van de commissie was de stelling dat de volksvertegenwoordiging ten aanzien van het buitenlands beleid een gelijk recht van controle en toezicht op de regering heeft als op elk ander terrein van het openbaar bestuur. De controle achteraf werd, zoals gezegd, als onvoldoende beoordeeld. De commissie pleitte vooral voor meer, geregelder informatie en nauwer contact tussen minister en kamercommissie. Zij meende dat de parlementaire invloed alleen kon toenemen als de Kamer geconsulteerd zou worden alvorens internationale onderhandelingen begonnen of beslissingen werden genomen. Dit overleg was vooral nodig 'wanneer de minister voornemens is af te wijken van een eenmaal kenbaar gemaakt standpunt in een belangrijke kwestie'. De commissie steunde ook de wens dat de kamercommissie vertrouwelijke stukken ter inzage kreeg. 'Zo zouden o.a. waar enigszins mogelijk instructies aan delegaties naar internationale conferenties van grote politieke of principiële betekenis met de Kamer(commissies) dienen te worden besproken.' Het rapport gaf nogmaals de grenzen hiervan aan: het overleg mocht in geen geval leiden tot een bindende afspraak. 'Voor opdrachten van het Parlement of van Kamercommissies aan de Regering is in ons staatsrecht geen plaats.' Veel zou derhalve afhangen van de personen die bij de samenwerking waren betrokken. De commissie toonde zich tenslotte ook een groot voorstander van het opnemen van kamerleden in onderhandelingsdelegaties voor zover deze te maken hadden met 'algemene internationale politieke vraagstukken', dat wil zeggen voor zover het geen technische conferenties betrof of vergaderingen over detailkwesties.¹⁰⁴

Ook in haar voorstellen voor wijziging van de Grondwet legde de commissie er de nadruk op dat de volksvertegenwoordiging, 'als de omstandig-

Hoofdstuk XII

heden het ook maar enigszins toelaten', ingeschakeld behoorde te worden bij de beleidsbepaling. Daarvoor was allereerst noodzakelijk dat de kamerleden op een behoorlijke manier waren geïnformeerd. Alleen dan zouden zij in de gelegenheid zijn een genuanceerd oordeel uit te spreken over het gevolgde of te volgen beleid. De commissie was van oordeel dat een verandering in dit opzicht van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer - zoals gesuggered door de in 1950 ingestelde staatscommissie tot herziening van de Grondwet, onder voorzitterschap van Van Schaik - onvoldoende zou zijn, omdat het reglement een minister niet kon verplichten inlichtingen te geven. De informatieplicht moest in de Grondwet worden vastgelegd (in artikel 97, lid 2) althans voor zover de ministers 'dit niet strijdig oordelen met het belang van de staat'. Voorts diende (in artikel 60, lid 2) te worden vastgelegd dat alle verdragen zo spoedig mogelijk aan de Staten-Generaal werden overgelegd en dat zij niet werden bekrachtigd en niet in werking traden dan nadat zij door de Staten-Generaal waren goedgekeurd. De commissie erkende dat er uitzonderingen op deze regel mogelijk waren, maar drong erop aan die bijzondere gevallen tot het uiterste te beperken. Dat gold voornamelijk artikel 60, lid 4 punt d, waarvan de commissie vreesde dat het zou worden aangegrepen om verdragen in te ruime mate aan de goedkeuring van de Staten-Generaal te onttrekken: overeenkomsten zouden namelijk onverwijld van kracht worden 'indien in buitengewone gevallen van dringende aard het belang van het Koninkrijk zulks voorschrijft'. Ook het voorstel om de bepalingen over de oorlogsverklaring aan te passen aan de moderne tijd, hield een versterking in van de controle van de volksvertegenwoordiging. Het was volgens de commissie onwaarschijnlijk dat Nederland zich nog zelfstandig in een oorlog zou begeven 'zonder dat hier van collectieve rechtshandhaving sprake zou zijn'. Het leek daarom nutteloos de bepalingen terzake in de Grondwet te handhaven. Voorgesteld werd de zin: 'Behoudens in dringende gevallen worden strijdkrachten voor collectieve rechtshandhaving slechts beschikbaar gesteld na overleg met de Staten-Generaal'.¹⁰⁵

Tenslotte deed de commissie nog enkele voorstellen om de Grondwet aan te passen aan de gewijzigde internationale omstandigheden. Dit betrof ten eerste de toevoeging (in artikel 60, lid 4 punt a) dat overdracht van bevoegdheden aan volkenrechtelijke organen mogelijk was. Gezien het voorstel om in beginsel alle verdragen aan de goedkeuring van de Staten-Generaal te onderwerpen, streefde de commissie ook naar een zo eenvoudig mogelijke procedure. De Kamer zou niet over *alle* verdragen die Nederland jaarlijks afsloot (ongeveer negentig) van gedachten willen wisselen. Daarom stelde de commissie naast de 'uitdrukkelijke goedkeuring' de zogenaamde 'stilzwijgende goedkeuringsprocedure' voor: een verdrag zou als goedgekeurd worden beschouwd indien niet 10% van de kamerleden binnen één maand na afkondiging te kennen had gegeven het verdrag 'uitdrukkelijk' te willen goedkeuren.¹⁰⁶

Kortom, de commissie deed wel voorstellen tot wijziging van de Grondwet, maar ze stelde tegelijkertijd dat een verbetering 'voor het overgrote deel' in de praktijk gevonden zou moeten worden 'door de toepassing van experimenten en door een beter begrip van de achtergronden van het onderhavige vraagstuk'.¹⁰⁷

Terughoudendheid van het kabinet

Het kabinet reageerde terughoudend op het rapport van de commissie-Van Eysinga. Enerzijds erkende de ministerraad 'dat de Regering met het oog op de middelen die de Staten-Generaal achteraf ten dienste staan, bij het vaststellen van de algemene richting van het beleid met de inzichten van de Kamers ter dege rekening zal moeten houden'. Dit vooroverleg zou in 'de meeste gevallen' beperkt moeten blijven tot de commissie voor Buitenlandse Zaken. Anderzijds herhaalde het kabinet dat de buitenlandse politiek een bijzonder karakter heeft omdat zij het resultaat is van samenwerking tussen verscheidene landen en daardoor het karakter van een compromis draagt. 'Met deze omstandigheid zal bij sluiting van verdragen steeds rekening gehouden moeten worden.' Kortom: het kabinet moest zijn bewegingsvrijheid behouden en van 'meeregeren' door het parlement kon geen sprake zijn. Ook gaf het kabinet aan dat het niet méér informatie aan de kamercommissie kon geven: '(...) het is zowel feitelijk als politiek onmogelijk om verder te gaan dan thans geschiedt'.¹⁰⁸

De Grondwetswijziging van 1953

Beperkte wijzigingsvoorstellen

Voor een belangrijk deel zouden de voorstellen van de commissie-Van Eysinga *niet* terugkeren in het wetsontwerp voor de herziening van de Grondwet. Het artikel over de informatieplicht van de minister werd als inconsequent terzijde geschoven: in de rest van de Grondwet was geen sprake van vaste kamercommissies, dus waarom hier wel ineens de commissie voor Buitenlandse Zaken genoemd? Ook het voorstel tot schrapping van de bepalingen over de oorlogsverklaring werd niet overgenomen. De bepaling van het voorbehoud van parlementaire goedkeuring bij de ondertekening van verdragen vond daarentegen wél haar plaats in het wetsontwerp, maar met de gewraakte uitzonderingsclausule (in artikel 60 lid d): overeenkomsten zouden onverwijld van kracht worden 'indien in buitengewone gevallen van dringende aard het belang van het Koninkrijk zulks voorschrijft'. Van de commissie-Van Eysinga werd voorts het voorstel tot vereenvoudiging van de goedkeuringsprocedure overgenomen, evenals de bepaling dat aan volkenrechtelijke organen krachtens een overeenkomst bevoegdheden konden

Hoofdstuk XII

worden opgedragen en dat besluiten van deze organen de voorrang zouden hebben boven binnen het Koninkrijk geldende wettelijke voorschriften.¹⁰⁹

Deze laatste bepaling leverde stof voor uitgebreide discussies. Dat internationale tractaten voorrang hadden boven nationale wetten werd vrijwel algemeen aanvaard terwille van de voortgang van de internationale rechtsvorming (artikel 60 lid c). Maar het was bepaald omstreden wie moest bepalen of een aangenomen wet al of niet in strijd was met een eerder gesloten internationale overeenkomst. Het kabinet meende, met de commissie-Van Eysinga en de meerderheid van de Grondwetscommissie-Van Schaik, dat het aan de rechter was om hierover te beslissen. Een minderheid in de Grondwetscommissie, onder wie L.J.M. Beel, A.M. Donner en P.J. Oud, kon zich niet met dit voorstel verenigen. Zij meenden dat het principieel onjuist was de rechter te mengen in de beoordeling van het werk van de wetgever - dus ook in geval van toetsing aan een internationale overeenkomst.¹¹⁰ Dit vraagstuk zou in en buiten het parlement aanleiding geven tot uitvoerige discussies. Zó uitvoerig dat men zich kan afvragen of zij niet de aandacht afleidde van het andere probleem: dat van de versterking van de positie van de volksvertegenwoordiging in het buitenlands beleid.

De Kamer teleurgesteld

Bij de openbare behandeling van het wetsontwerp, in het voorjaar van 1952, bleek vooral de PvdA teleurgesteld over het feit dat van de voorstellen van de commissie-Van Eysinga zo weinig in het wetsontwerp terug te vinden was.¹¹¹ Burger meende dat hij van 'alle schone zaken', waarvan het kabinet eerder had gesproken, in de feitelijke voorstellen maar bitter weinig kon terugvinden. Hij doelde daarbij allereerst op het artikel over de oorlogsverklaring: het parlement werd in feite uitgeschakeld in geval van een aanval op het koninkrijk en in geval van internationale verplichtingen. Ook betreurde hij de bepaling dat in dringende gevallen verdragen niet aan de Staten-Generaal behoeften te worden voorgelegd. Burger juichte de mogelijkheid toe bevoegdheden aan volkenrechtelijke organisaties over te dragen, maar constateerde ook dat die bepaling niets van doen had met de positie van de Staten-Generaal. Tenslotte vond de socialistische fractievoorzitter het jammer dat het kabinet het voorstel van de commissie-Van Eysinga om de regering een informatieplicht op te leggen, niet had overgenomen, 'het enige concrete voorstel, waaruit meer effectieve inschakeling van het parlement zou kunnen volgen'. Burger concludeerde: 'Met dergelijke lyriek zonder daden, legt men geen grondslag tot vertrouwen.' Hij vreesde dat er wettelijk zo weinig veranderde, 'dat het niet zwaar zal vallen geleidelijk aan tot de oude praktijk terug te keren'.¹¹²

Bruins Slot en Oud (VVD) waren eveneens bezorgd over de ruime bevoegdheden die de regering kreeg door de bepalingen omtrent de oorlogs-

verklaring, maar zij maakten daar verder weinig ophef over. Zij legden zich vooral toe op het probleem van de afwijkingen van de Grondwet en de vraag wie het toetsingsrecht zou krijgen bij tegenspraak tussen nationaal en internationaal recht.

Serrarens erkende met Burger dat het wenselijk was het bereikte in de Grondwet vast te leggen als dat mogelijk was. Hij meende evenwel dat de minister de gevestigde praktijk niet meer zou kunnen veranderen: '(...) de Kamer laat haar verworven ook buitenconstitutioneel recht niet meer los.' De KVP-woordvoerder kon zich dus neerleggen bij het niet-vermelden van de informatieplicht, maar hij protesteerde tegen de grote ruimte die de uitzonderingsclausules gaven bij de oorlogsverklaring en bij het sluiten van verdragen zonder goedkeuring van de Staten-Generaal: 'De Staten-Generaal mogen alleen in uiterste noodzaak uitgeschakeld blijven.'¹¹³

Uiteindelijk zou Burger genoeg nemen met de verklaring van Stikker 'dat de regering accoord ging met het inlichten en voorlichten, ook eigener beweging, en daarvan in de praktijk blijk gaf', maar dat overwegingen van technische aard de opneming van de bepaling in de zin van het eindrapport van de commissie-Van Eysinga onmogelijk maakten.

Tenslotte stelden, met meerderheid van stemmen aangenomen, amendementen van onder meer Burger en Serrarens paal en perk aan de uitzonderingsgevallen in de omstreden bepalingen over de oorlogsverklaring en het aangaan van internationale overeenkomsten zonder parlementaire goedkeuring. De uitzondering met betrekking tot de consequenties voortvloeiend uit internationale verplichtingen kwam te vervallen.¹¹⁴ Tevens moest een overeenkomst waarvoor door buitengewone omstandigheden geen parlementaire goedkeuring mogelijk was, niet alleen 'onverwijld' aan de Kamer worden meegedeeld, maar zij mocht ook niet aangegaan worden 'dan onder voorbehoud van haar beëindiging bij onthouding van de goedkeuring van de Staten-Generaal'. Op voorstel van Stikker werd hier nog aan toegevoegd dat de nieuwe bepaling niet van toepassing zou zijn 'indien het belang van het Koninkrijk zich daartegen bepaaldelijk verzet', waarmee de angel uit het amendement was!¹¹⁵

Het wetsontwerp werd op 19 maart aangenomen met 72 stemmen vóór en 10 tegen. Tot de tegenstemmers behoorden, behalve de CPN, Welter, Zandt en C.N. van Dis (SGP). Welter was van mening dat de mogelijkheden tot controle door het parlement zodanig werden beperkt, dat het wetsontwerp volgens hem onverenigbaar was met de grondwettelijke taak van het parlement. De SGP-fractie meende dat het wetsontwerp (vooral in artikel 60 lid c, waarin de mogelijkheid werd geopend om van de Grondwet af te wijken 'indien de ontwikkeling van de internationale rechtsorde zulks vordert') het door hen veroordeelde 'internationalisme' te veel bevorderde. De CPN-fractie verwierp het wetsontwerp om dezelfde redenen.¹¹⁶ De discussie in de Eerste Kamer leverde geen nieuwe gezichtspunten op. Opmerkelijk was alleen dat twee VVD'ers met de communisten tegenstemden. Ook voor hen

Hoofdstuk XII

was artikel 60 lid c onverteerbaar. Volgens de liberale woordvoerder R.H. baron de Vos van Steenwijk had de Duitse bezetting aangetoond dat de vrijheid van meningsuiting het hoogste goed was. Hij vond het daarom onaanvaardbaar dat op een gegeven ogenblik, met een beroep op de ontwikkeling van de internationale rechtsorde, gepoogd zou kunnen worden 'ons land te bewegen toe te treden tot een verdrag, dat die vrijheid (...) aan banden zou leggen'.¹¹⁷ Het wetsontwerp werd op 7 mei 1952 aangenomen, met 44 stemmen vóór en 5 tegen.

Besluit

Tijdens het ministerschap van Stikker veranderde de politieke cultuur rond de buitenlandse betrekkingen. Het kabinet kwam een eindweegs tegemoet aan het verlangen van de volksvertegenwoordiging nauwer betrokken te geraken bij het buitenlands beleid. 'In een sfeer van vertrouwen en beiderzijds begrip' was er, aldus Serrarens in 1952, veel verbeterd.¹¹⁸ Toch leidde de toegenomen parlementaire bemoeienis niet tot een grotere invloed op het beleid. Een deel van de verklaring daarvoor lag reeds besloten in de onoplosbaarheid van het probleem van de verhouding tussen regering en parlement op dat terrein. Het eindrapport van de commissie-Van Eysinga wees er al op: de regering behield haar eigen verantwoordelijkheid; zij mocht niet verworpen tot uitvoerder van de wil van de Staten-Generaal. Bovendien bleef het onduidelijk waar het evenwicht lag tussen enerzijds een zo groot mogelijke medezeggenschap van het parlement en anderzijds een zo efficiënt mogelijk optreden van de regering in de internationale samenleving en de daarvoor vereiste bewegingsvrijheid.

Uit de debatten over de bevoegdheden van het parlement blijkt dat de overgrote meerderheid bereid was de regering haar vertrouwen te schenken, ondanks het feit dat zeer vele leden constateerden dat in het kabinet en op het departement 'zodanig vertrouwen, blijkens de ervaring geenszins algemeen aanwezig was'. De kamerleden aanvaardden niet alleen dat de parlementaire bemoeienis niet mocht 'ontaarden' in meeregeren en dat de minister manoeuvreerruimte moest hebben, maar zij accepteerden ook dat de grens tussen 'intensievere bemoeiing' en 'meeregeren' tamelijk vroeg getrokken werd. Tegelijkertijd stonden zij toe dat het voorstel tot informatieplicht onder het tapijt werd geveegd, ook al bevatte dat voorstel volgens velen 'de sleutel om die intensievere bemoeiingen mogelijk te maken'.

Conclusies

In zijn rede tot de Tweede Kamer aan het begin van het parlementaire jaar 1951-1952 sprak kamervoorzitter Kortenhorst over de positie van de volksvertegenwoordiging tegenover de regering. Hij ging met name in op de

voorstelling van zaken als zou de gewenste invloed van het parlement op het staatsbestuur tanende zijn in vergelijking met vroegere perioden. Kortenhorst bestreed dat het parlement 'min of meer de gevangene' zou zijn geworden van de regering. Een belangrijk voorbeeld vond hij de buitenlandse politiek. Hij constateerde 'dat de medezeggenschap der Staten-Generaal in de stimulering, de voorbereiding en de totstandkoming van regelingen met het buitenland groter is dan ooit te voren en dat onze invloed nog steeds groeiende is. Dat het deelnemen aan internationale organisaties op zich zelf een verlies aan armslag inhoudt, is voor geen tegenspraak vatbaar; maar de voorstelling van zaken alsof speciaal de Staten-Generaal daarbij aan betekenis inboeten, lijkt mij een foutieve conclusie en zou alleen een schijn van waarheid kunnen inhouden, wanneer de Regering buiten de Volksvertegenwoordiging om zich samen met andere vrije volken zou organiseren. Welnu, deze laatste veronderstelling is apert onjuist.'¹¹⁹

Kortenhorts constatering was slechts ten dele juist. In de jaren 1948-1951 was de medezeggenschap van het parlement op het gebied van de buitenlandse betrekkingen inderdaad gegroeid. Onder het kabinet-Drees II werden deze verworvenheden geconsolideerd. In 1951 hield de minister de vaste kamercommissie voor Buitenlandse Zaken goed op de hoogte van de ontwikkelingen rond de gevoelige kwestie van het vredesverdrag met Japan. Stikker wist aannemelijk te maken waarom Nederland het 'dictatoriaal optreden' van de Verenigde Staten wel moest accepteren. Zijn collega Van den Brink onderhield nauw contact met de gecombineerde vergadering van de commissies voor Buitenlandse Zaken en voor de Handelspolitiek over de onderhandelingen over het Schumanplan. In 1952 heeft er tevens een ad hoc-kamercommissie gefunctioneerd voor de Europese Defensiegemeenschap. De Kamer reageerde lauw toen ze moest toestaan dat een belangrijke aanbeveling van de commissie-Van Eysinga, te weten de informatieplicht van het kabinet, niet werd overgenomen in de Grondwetswijziging van 1953. De PvdA en de KVP meenden evenwel dat de minister de gevestigde praktijk niet meer zou kunnen vervangen.

Al met al is de conclusie dus gerechtvaardigd dat de medezeggenschap der Staten-Generaal op het gebied van de buitenlandse politiek groter was 'dan ooit te voren'. Maar of in 1951-1952 de parlementaire invloed 'nog steeds groeiende' was, is minder duidelijk. Het is de vraag of de Kamer wel voldoende gebruik gemaakt heeft van het verbeterde instrumentarium. Evenals in 1948-1951 heeft Stikker in 1951-1952 toch zijn eigen gang kunnen gaan. Hij heeft de Kamer regelmatig op de hoogte gehouden van zijn handelen, maar die legde de minister uiteindelijk geen strobreed in de weg. Wat het Japanse vredesverdrag betrof, had het parlement natuurlijk geen keuze, gezien de internationale verhoudingen. Maar op het stuk van de Europese integratie valt op dat de denkbeelden van de verschillende fracties nog steeds tamelijk vaag waren en zij daardoor gedwongen waren te reageren op de resultaten van de internationale onderhandelingen. Hooguit, en dan nog

Hoofdstuk XII

ten dele, zou men het aan de invloed van het parlement kunnen toeschrijven dat het kabinet-Drees III de Europese integratie en samenwerking minder sceptisch dan voorheen tegemoettrad. Maar het waren toch in de eerste plaats de internationale ontwikkelingen die deze verandering teweeg brachten. Nederland kon het zich eenvoudig niet meer veroorloven de totstandkoming van Europese samenwerking buiten het economische terrein nog langer af te wijzen.

Stikker zou niet meer terugkeren in het kabinet-Drees III. De 'Europese gezindheid' van het parlement was voor hem een belangrijke reden om af te zien van een derde termijn op Buitenlandse Zaken. Onder zijn bewind was er veel veranderd. Terecht noemt de historicus D. Hellema hem 'het symbool van de modernisering en atlantisering' die de Nederlandse buitenlandse politiek in de jaren 1948-1952 doormaakte. Stikker was bij dit alles een centrale figuur, niet als visionair of groot politiek denker, maar als een pragmatisch en flexibel verdediger van de Nederlandse belangen.¹²⁰ De invloed van de Kamer op het beleid mag dan materieel onder Stikker misschien niet zijn genomen, wel vond er tijdens diens bewind een fundamentele verandering plaats van de politieke cultuur rond de buitenlandse betrekkingen.

Noten

- 1 CPG, Archief Drees, map 5, Ontwerp-program-Steenberghe, 22 febr. 1951.
- 2 *HTK* 1950-1951, p. 1239-1240.
- 3 Zie: J.W.L. Brouwer, 'Buitenlandse Zaken: de strijd om meer parlementaire invloed' in: P.F. Maas en J.M.M.J. Clerx eds., *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945*, Deel III, *Het kabinet-Drees-Van Schaik (1948-1951)*, band C, *Koude Oorlog, dekolonisatie en integratie* (Nijmegen 1996) p. 56-58.
- 4 *HTK* 1951-1952, p. 449-450.
- 5 *Ibidem*, Bijl. A, 2300-III, Rijksbegroting voor het departement van Buitenlandse Zaken voor het dienstjaar 1952, nr. 8, VV, p. 1.
- 6 *HTK* 1951-1952, p. 450.
- 7 *Ibidem*, p. 485-486.
- 8 Tijdens de formatie van het kabinet-Drees III werd de Kamer op haar wenken bediend: er kwamen twee ministers van Buitenlandse Zaken, te weten J.W. Beyen en J.M.A.H. Luns. De ironie wil dat de verschillende fracties met deze constructie weinig gelukkig waren.
- 9 *HTK* 1951-1952, Bijl. A, 2300-III, nr. 8, VV, p. 1.
- 10 *HTK* 1952-1953, Bijl. 2800-III, Rijksbegroting voor het departement van Buitenlandse Zaken voor het dienstjaar 1953, nr. 12, VV, p. 1.
- 11 *HTK* 1952-1953, p. 370.
- 12 B. van den Elshout, 'Nederland en de onderhandelingen over het Schuman-plan', *Leidschrift. Historisch Tijdschrift* 6 (1989) nr. 1, p. 39, 44 en 49.
- 13 A.E. Kersten, 'A welcome surprise? The Netherlands and the Schumanplan negotiations' in: K. Schwabe ed., *Die Anfänge des Schuman-plans, 1950-1951* (Baden-Baden 1988) p. 285-304; Van den Elshout, 'Schuman-plan' en R.T. Griffiths, 'The Schuman Plan' in: R.T. Griffiths ed., *The Netherlands and the integration of Europe, 1945-1957* (Amsterdam 1990) p. 113-135. Een en ander is nog eens samengevat in: D. Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland* (Utrecht 1995) p. 152-154.
- 14 Van den Elshout, 'Schuman-plan', p. 42-43 en Hellema, *Buitenlandse politiek*, p. 151-152.
- 15 *HTK* 1949-1950, p. 1791-1792.
- 16 Brouwer, 'Buitenlandse Zaken', p. 120-121.
- 17 Van den Elshout, 'Schuman-plan', p. 46-48 en Kersten, 'A welcome surprise?', p. 286-288 en 295.
- 18 Van den Elshout, 'Schuman-plan', p. 46-48 en Hellema, *Buitenlandse politiek*, p. 153.
- 19 W.P.H. Lenders, 'Democratisch tekort en intergouvernementeel surplus. Geschiedenis en structuur van de Europese instellingen' in: J. Hermans e.a. eds., *Leidraad bij de geschiedenis van de Europese integratie* (Alkmaar 1991) p. 60-61.
- 20 Van den Elshout, 'Schuman-plan', p. 55-56.
- 21 Griffiths, 'Schuman Plan', 132-133 en Van den Elshout, 'Schuman-plan', p. 56-57.
- 22 Brouwer, 'Buitenlandse Zaken', p. 135-140.
- 23 *HTK* 1951-1952, p. 182.
- 24 ARA, Notulen MR, 26 juni 1950; vgl. ook: *ibidem*, 15 okt. 1951.
- 25 *Ibidem*, 10 juli en 24 juli 1950.
- 26 *Ibidem*, 10 juli 1950; vgl. ook: CATK, Vaste Kamercommissie Buitenlandse Zaken (VKBZ) 1946-1950-I, Notulen gecombineerde vergadering, 7 juli 1950.
- 27 CATK, VKBZ 1946-1950-I, Notulen gecombineerde vergadering, 7 juli 1950.
- 28 *Ibidem*, 7 juli en 16 sept. 1950.
- 29 CATK, Vaste Kamercommissie Handelspolitiek 1949-1950, Notulen gecombineerde vergadering, 21 juli 1950.

Hoofdstuk XII

- 30 CATK, VKBZ 1946-1950-I, Notulen gecombineerde vergadering, 19 sept. 1950.
- 31 Kersten, 'A welcome surprise?', p. 302-303.
- 32 HTK 1951-1952, Bijl. 2228, Goedkeuring van het op 18 april 1951 te Parijs ondertekende Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal, nr. 7, VV, p. 59.
- 33 *Ibidem*.
- 34 Concreet ging het om verslaglegging van de Gemeenschappelijke Vergadering en de Hoge Autoriteit aan de Raad van Europa. Voorts kon de Raad van Europa aanbevelingen doen.
- 35 HTK 1951-1952, Bijl. 2228, nr. 7, VV, p. 67.
- 36 *Ibidem*, p. 64-67.
- 37 *Ibidem*, nr. 8, MvA, p. 80-81.
- 38 *Ibidem*, nr. 7, VV, p. 59-60.
- 39 *Ibidem*, p. 61-62 en 66.
- 40 *Ibidem*, p. 62-63.
- 41 *Ibidem*, p. 63-64.
- 42 *Ibidem*, nr. 8, MvA, p. 74-75 en 82.
- 43 HTK 1951-1952, p. 160-161.
- 44 *Ibidem*, p. 162-164.
- 45 *Ibidem*, p. 165-167.
- 46 *Ibidem*, p. 173-175.
- 47 *Ibidem*, p. 182-183.
- 48 *Ibidem*, p. 184-186.
- 49 *Ibidem*, p. 189.
- 50 *Ibidem*, p. 192.
- 51 *Ibidem*, p. 170-171.
- 52 *Ibidem*, p. 176.
- 53 *Ibidem*, p. 179.
- 54 *Ibidem*, p. 197-199.
- 55 *Ibidem*, p. 199-203.
- 56 HEK 1951-1952, p. 199, 204 en 213. Molenaars argument was niet overtuigend. Allereerst hadden bij de beraadslaging in de Tweede Kamer, met Van den Brink, ook Drees (als minister van Buitenlandse Zaken a.i.), Mulderije, Van Maarseveen Liefstinck, Staf, In 't Veld, Van Rhijn en Götzen aan de regeringstafel gezeten. Ten tweede merkte Van den Brink in zijn betoog expliciet op dat het doel van het verdrag in de eerste plaats was een bijdrage te leveren tot de politieke integratie van Europa (*ibidem*, p. 226). N.B.: bij de behandeling van de begroting van Buitenlandse Zaken voor 1952 zou Schmal op 16 november 1951 nog eens opmerken dat Stikker aanwezig had moeten zijn bij de behandeling van het Schumanplan. In zijn antwoord zou Stikker hier niet op ingaan (HTK 1951-1952, p. 452).
- 57 Hellema, *Buitenlandse politiek*, p. 157.
- 58 HTK 1951-1952, p. 455-456.
- 59 *Ibidem*, p. 470-471.
- 60 *Ibidem*, p. 451.
- 61 *Ibidem*, p. 472-473.
- 62 *Ibidem*, p. 475.
- 63 *Ibidem*, p. 476-478.
- 64 *Ibidem*, p. 481.
- 65 *Ibidem*, p. 468.
- 66 HEK 1951-1952, Bijl. A, 2300-III, VV, p. 1.

- 67 HEK 1951-1952, p. 389-390.
- 68 HTK 1951-1952, p. 491-492.
- 69 *Ibidem*, p. 487 en 492.
- 70 *Ibidem*, p. 1455-1456.
- 71 *Ibidem*, p. 1481.
- 72 Aldus Beaufort, HEK 1951-1952, p. 374.
- 73 *Ibidem*, p. 423-424.
- 74 A. Visser, *Alleen bij uiterste noodzaak? De rooms-rode samenwerking en het einde van de brede basis 1948-1958* (Amsterdam 1986) p. 115.
- 75 D.U. Stikker, *Memoires. Herinneringen uit de lange jaren waarin ik betrokken was bij de voortdurende wereldcrisis* (Rotterdam en Den Haag 1966) p. 211-212.
- 76 N.B.: dat bewustzijn had al onder Drees II postgevat. Aan het einde van zijn bewind gaf Stikker het startsein voor de instelling van een staatscommissie inzake Europese samenwerking. Deze zou zich onder meer moeten beraden over de politieke samenwerking die voortvloeide uit de ratificatie van het EDG-verdrag.
- 77 Voor een uitgebreider beschouwing over dit onderwerp zie: J.W.L. Brouwer, "Men kan beter Amerika's vijand zijn dan vriend." Nederland en het vredesverdrag met Japan, september 1951', *Politieke Opstellen* 14 (1994) p. 29-43 en M. Oudejans, "Onafgedane zaken". Naar een vrede met Japan, 1945-1952' in: D.A. Hellema e.a. eds., *Buitenlandse Zaken. Tweede jaarboek voor de geschiedenis van de Nederlandse buitenlandse politiek in de twintigste eeuw* (Den Haag 1995) p. 29-43.
- 78 H.B. Schonberger, *Aftermath of war. Americans and the remaking of Japan, 1945-1952* (Kent 1989) p. 240-278.
- 79 Ongeveer \$ 26 miljoen zou onder hen verdeeld worden. Dat kwam neer op ongeveer \$ 150 per man.
- 80 HTK 1951-1952, Bijl. 2377, Goedkeuring van het op 8 september te San Francisco gesloten Vredesverdrag met Japan, nr. 4, Bijl. I van de MvT, Vredesverdrag met Japan, p. 5.
- 81 CATK, VKBZ 1951, Notulen Kamercommissie voor Buitenlandse Zaken (BZ), 24 aug. 1951.
- 82 ARA, Notulen MR, 4 en 11 juni 1951 en 27/28 aug. 1951 en Bijl. MR, nr. 468, Nota aan de ministerraad inzake vredesverdrag met Japan, 1 juni 1951.
- 83 ARA, Notulen MR, 16 juli 1951 en 30 juli 1951 en Bijl. MR, nr. 470, Nota betreffende vredesverdrag Japan, z.d.
- 84 ARA, Notulen MR, 13 en 27/28 aug. 1951 en Bijl. MR, nr. 470, Nota betreffende vredesverdrag Japan, 24 aug. 1951.
- 85 CATK, VKBZ 1951, Notulen Kamercommissie BZ, 15 juni en 21 juli 1951.
- 86 *Ibidem*, 24 aug. 1951.
- 87 *Trouw*, 24 en 29 aug. 1951; *de Volkskrant*, 28 aug. 1951; *Het Parool*, 29 aug. 1951; *NRC*, 3 sept. 1951 en *Algemeen Handelsblad*, 27 aug. 1951.
- 88 *Foreign Relations of the United States 1951*, vol. VI, *Asia and the Pacific* (Washington 1977) p. 1323-1325
- 89 HTK 1951-1952, Bijl. 2377, nr. 8, Bijlage V van de MvT, Stikker aan Yoshida, 7 sept. 1951, p. 15. Cursivering van de auteur.
- 90 *Ibidem*, Yoshida aan Stikker, 8 sept. 1951. 'De mogelijkheid om bepaalde vorderingen bij de Japanse civiele rechter aanhangig te maken, blijft derhalve in theorie bestaan', aldus Stikker (HTK 1951-1952, Bijl. 2377, nr. 12, MvT, p. 3).
- 91 ARA, Notulen MR, 8 okt. 1951.
- 92 HTK 1951-1952, Bijl. 2377, nr. 12, MvA, p. 21.
- 93 CATK, VKBZ 1951, VKBZ 1951, Notulen Kamercommissie BZ, 13 okt. 1951.
- 94 *Trouw*, 8 sept. 1951.

Hoofdstuk XII

- 95 HTK 1951-1952, p. 2127-2129, 2130-2131, 2135-2136, 2136-2137 en 2141. In november 1951, bij de openbare behandeling van de begroting van Buitenlandse Zaken voor 1952, voerden zowel Klompé als Korthals de totstandkoming van het vredesverdrag met Japan aan als voorbeeld van hun stelling dat de verhoudingen tussen Europa en de Verenigde Staten 'scheef lagen'. Alleen door middel van Europese integratie zou volgens hen een gelijkwaardige relatie in de Atlantische gemeenschap kunnen ontstaan (*Ibidem*, p. 470 en 473).
- 96 *Ibidem*, p. 2141-2144.
- 97 *Ibidem*, p. 885.
- 98 Hetgeen zou neerkomen op f385 per persoon.
- 99 L.G.M. Jaquet, *Aflossing van de wacht. Bestuurlijke en politieke ervaringen in de nadagen van Nederlandsch-Indië* (Rotterdam 1978) p. 194.
- 100 Vgl. Brouwer, 'Buitenlandse Zaken', p. 169-187.
- 101 Zoals gezegd bereidde Stikker aan het einde van zijn bewind de instelling voor van een staatscommissie inzake Europese samenwerking. Stikker stelde voor daarin, naast met name ambtelijke deskundigen, ook enkele kamerleden op te nemen (net als in België, waar kort tevoren een vergelijkbare commissie was ingesteld). Het voorstel zou pas onder het kabinet-Drees III tot ontwikkeling komen, maar het tekende nog eens de grote veranderingen onder Stikker.
- 102 *Eindrapport van de commissie nopens de samenwerking tussen Regering en Staten-Generaal inzake het buitenlands beleid* ('s-Gravenhage 1951) p. 4.
- 103 *Ibidem*, p. 10-11.
- 104 *Ibidem*, p. 26-28 en 35.
- 105 *Ibidem*, p. 14.
- 106 *Ibidem*, p. 15-19.
- 107 *Ibidem*, p. 11.
- 108 HTK 1951-1952, Bijl. 2347, Voorstel tot verandering in de grondwet, nr. 3, MvT, p. 2.
- 109 Vgl. ook: F.J.F.M. Duynstee, *Grondwetsherziening 1953: de nieuwe bepalingen omtrent de buitenlandse betrekkingen in de grondwet* (Deventer 1954).
- 110 HTK 1951-1952, Bijl. 2347, nr. 3, MvT, p. 3.
- 111 *Ibidem*, nr. 9, VV, p. 17.
- 112 HTK 1951-1952, p. 1877-1878.
- 113 *Ibidem*, p. 1889-1890.
- 114 *Ibidem*, p. 1947-1948.
- 115 *Ibidem*, p. 1953-1957.
- 116 *Ibidem*, p. 1962.
- 117 HEK 1951-1952, p. 848.
- 118 HTK 1951-1952, p. 1889.
- 119 *Ibidem*, p. 5-6.
- 120 Hellema, *Buitenlandse politiek*, p. 161-162.